

D Ü Ş Ü N C E

Гүпсыз

köklerden
geleceğe

Şubat
2022

24.
Sayı

-SON-

Fikir, kültür, tarih ve edebiyat dergisi Gupsise'nin yirmi dördüncü sayısı elimizde; hayırlı olsun! Gupsise, mütevazı ve çalışkan gençlerin emeğinin ürünü, malum. Emek kelimesinin anlamını en iyi anlayacak olanlar basın yayın dünyasının emekçileri olsa gerek. Nitekim bir hocam şu tavsiyeyi yaparken bu gerçeğe dikkat çekmişti: "Kitapları bir kere okumayın zira yazarlar bir kerede yazmıyorlar." Kestirmeden söylersek yazarlık günlerce süren kelime işçiliğidir ve o işçiliğin teri, akıl teridir.

Gupsise gençleri bir taraftan yazarak diğer taraftan dergi çıkararak ağır bir yükün hakkını veriyorlar. Kelime işçiliğine bir de dergi işçiliğini ekliyorlar ki yük üstüne yük. Yüklendikleri bu yük disiplin, sabır, kararlılık, istikrar, gayret ve takip istiyor. En zoru da her ay vaktinde çıkmak. Çıkmak ise yoğun ve stresli hazırlık günlerinin ardından, kaleme alınan sözlerin sorumluluğunun daha ağır hissedilmeye başladığı an demektir. Bu açıdan yazar, yayınlanan bir yazının her kelimesinden sorumluluk duyan ve onların hesabını verip veremeyeceğini hesaplayan âdemoğlu, havvakızıdır. Lafın kısası bu kadar dikkat insanı yorar fakat onu da yetkinleştirir diğer bir ifadeyle kendi kendini yetiştirmenin mektebi olur.

İlk sayısında "köklerden geleceğe" vecizesiyle kendisini ifade eden dergi, içeriğinden gör-sellerine bu çizgisini özenle korudu. Hikayelerden denemelere, biyografilerden kitap tanıtımlarına, hatıralardan röportajlara, dil sayfasından anlatılara, kültürden tarihe ele alınan her konuda kök gelecek bağıni hep kurdu. Haktan, haklıdan yana olma erdemini ilke edinmekle yetinmeyip öz dillerine, kültürlerine dair tarihe her ay not düştü. Her varlığın var olduktan sonra varlığını sürdürme hakkının en doğal hak olduğunu unutmadı. Bu bilinçle yeryüzündeki tüm dilleri, kültürleri kucakladı. Kaldı ki bir insanın dilini ve kültürünü öğrenmesi ve onları öğretmesi sadece bir hak değil aynı zamanda onun var olmasından dolayı kendiliğinden hasıl olan bir sonuçtur. Bu nedenle neredeyse yok olmaya yüz tutmuş kadim bir halkın mirasını yaşatmak için gösterilen her çaba desteklenmeyi ve saygıyı hak etmektedir.

Gupsise mektebinin saygıdeğer talebelerini tebrik ediyor, okuyucularını hürmetle selamlıyorum.

Sonun Başlangıcı: Gupsise

Wazba Abdulkadir

Gupsise dergisi henüz fikir aşamasındayken “24 sayı çıkaralım, hedefimiz bu olsun.” diyerek; bir söz vermiş 2020 yılının Şubat

ayının son haftasında da ilk sayımızı bastırmıştık. İşte bugün, 2022 yılının Şubat ayının son gününde ise 24'üncü ve son sayımızı yayımlamış bulunmaktayız. Bu iki yıllık dergicilik serüvenimizde; coğrafyamız, tarihimiz ve kültürümüze dair yazılarımızın yanı sıra, edebi değer taşıyan yazılarımızla Kuzey Kafkasya literatürüne katkı sağlamayı amaçladık. Bağımsız sayfalarda yazarlarımızı serbest bıraktık; her konudan, çeşitten yazılarla dergimize renk kattık. Kapanış yazımız olan bu yazıda; şimdiye kadar yayımladıklarımıza göz gezdirecek ve Gupsise hakkında bundan sonraki dileklerimize değineceğiz.

Birçok konuk yazar ağırladık dergimizde; Bram Alaudin ilk misafirimizdi. “Dil ve Millet” arasındaki bağlantıya parmak bastı. “Adıgabze kaybolursa Adıge kaybolur, Adıgey kaybolur.” mesajını verdi. Sonra Kutarba Pınar konuştumuz oldu. “Karadeniz’in soğuk suları üzerlerine çarşaf oldu.” dedi sürgün yolunda vefat edenler için... Temmuz 2020 sayımızda, Heymaşe Ali Nural’ı ağırladık. Sürgünden sonra yaptıklarımızı/yap(a)madıklarımızı/-yapabileceklerimizi sıraladı yazısında. Kırimli arkadaşımız Yusuf Ziya Yüksel’i de misafir ettik. Dergimiz için “Bir Varoluş Mücadelesi: Kırım” yazısını kaleme aldı. Mayıs 2021 sayımızda Şolokh Ülkü Menşure bizimleydi. “Kuzey Kafkasya Halklarının Bir Evladı Olmaktan Duyduğum Onur” yazısında “karanlıkta bile Çerkes gibi yürümenin” gerekliliğinden bahsetti. 20. sayımızda bir kez daha ağırladık kendisini; “Hala Stalin’in Rusya’sı” başlığı altında hak arayanlar için bir hapishaneye dönüşen Rusya Federasyonu hakkında yazdı. Nezer Hamit’te hep destekçimizdi bu yolda. Pşı ve Yoerkler’in Çerkes tarihindeki etkilerine değindi. Sovyet bakış açısıyla “utanç kaynağı” kabul-edilen Yoerklere karşı, adil bir bakış açısı önerdi.

les: Kırım” yazısını kaleme aldı. Mayıs 2021 sayımızda Şolokh Ülkü Menşure bizimleydi. “Kuzey Kafkasya Halklarının Bir Evladı Olmaktan Duyduğum Onur” yazısında “karanlıkta bile Çerkes gibi yürümenin” gerekliliğinden bahsetti. 20. sayımızda bir kez daha ağırladık kendisini; “Hala Stalin’in Rusya’sı” başlığı altında hak arayanlar için bir hapishaneye dönüşen Rusya Federasyonu hakkında yazdı. Nezer Hamit’te hep destekçimizdi bu yolda. Pşı ve Yoerkler’in Çerkes tarihindeki etkilerine değindi. Sovyet bakış açısıyla “utanç kaynağı” kabul-edilen Yoerklere karşı, adil bir bakış açısı önerdi.

Kolektif sayfalarımıza bazen tüm yazarlarımız katkıda bulundu; “Kitap-Film-Müzik Önerileri” sayfamız böyleydi mesela. “Gençlik Komisyonu” başlıklı WhatsApp sohbetlerimizi ise üç yazarımız birlikte hazırladı. “Adetsiz Düğün”leri, “Sülale Adı ve Soy Adı” çıkmazını, “TRT Çerkes” meselesini, “Kahramanlarımız ve Hainlerimiz” mevzusunu ve son olarak DW Türkçe’nin yayınladığı “Çerkes Asimilasyonu” videosunu, akla gelebilecek muhtemel fikirler üzerinden tartıştık WhatsApp sohbetleri sayfasında. Siz okurlarımızdan gelenler kolektif sayfalarımızın en değerlilerini oluşturuyordu. “3 Cümleyle Sürgün” ve okur yorumlarını paylaştığımız sayfalar bunlara örnek verilebilir mesela.

Birlik ve gelecek planlarımız için olmazsa olmazlarımızdan “dil” önceliklerimizden oldu. 18’i Çerkesçe (Doğu Diyalektiği), 7’si Abazaca-Abhazca olmak üzere 25 tane dil sayfası yayımladık. Çerkesçe dil sayfalarımızı hazırlayan Halbad Feyza, Gerige Talha, Gonepş’ey Janbek, Jage Müberra’ya; Abaza dil sayfalarımızı hazırlayan Apsnyba Afy’e, Abhazca dil sayfalarımızı hazırlayan Gumzhacha Seher’e teşekkür ediyoruz.

Kendilerinden fikir edinmek istediğimiz büyüklerimizin bazılarıyla röportajlar düzenledik. Sogur Jankat, Derneğimizin başkanı Şığalıgue Abdurrahman’dan başlayarak, Ankara Çerkes Derneği Başkanı Bislan Jalouqa’yla ve Amerika’ya göç eden Suriye Çerkes’lerinden Yamiz Backhaz ile

röportajlarını gerçekleştirdi. Elbruz Aksoy ile “Benim Adım 1864” kitabı hakkında yaptığı röportajdan da çok keyif aldık. Diasporanın ufkunu açan Zeynel Abidin Besleney ile Gonepş’ey Janbek Kafkasya’ya, Gerige Talha diasporaya dair mülakat gerçekleştirdi. Ketse Yasin Durmaz ile “Zamanın Anlattıkları” belgeseli, adetler ve güncel sorunlarımıza dair ben bir röportaj gerçekleştirdim. Son olarak Gerige Talha, Nezer Hamit ile Çerkesçe’nin ve birçok açıdan Çerkesliğin güncel durumu hakkında bir mülakat yaptık.

kitabın yazarı Ömer Türker'in dediği gibi: "Sınanmamış dindarlık, dindarlık değildir." "di. Toplum tarafından kabul görmek için düşünmek ve bireyselleşmek için yalnızlaşmanın özgürlük getirmeyeceği düşüncesini "Kolektif Özgürlük" yazısında yazdı. "Yüksüz Hamal" yazısında hayatın; hızına ve hazzına kapılıp, özünü sorgulamayan bir gencin hikayesini kaleme aldı. "Dünyamın Merkezindeyim" yazısında ise topluma bakıp kendini kaybeden adam, "Büyük utançlar onurlulara yamanıyor, kabul edilemez küstahlıklar saygılara yakıştırılıyor, kabalıklar şefkatlilere yapılıyor..." diyordu.

Gerige Talha, araştırma yazılarıyla dergimize akademik bir üslup kattı. "Keşke diller coğrafyalarından kopmadan yaşayabilse-ler." dedi Zeşo Tevfik Esenç'in anısına yazdığı yazıda. "Ötekilerin Direnişi: Martin Kochesoko" yazısında kültürüne ve diline sahip çıkmanın bedelini ödeyenler hakkında yazdı. Nisan 2021 sayısında yazdığı "16 Yıl Sonra: Nalçık Saldırısı Bize Ne Anlatıyor?" araştırmasında, Beslan okul katliamından sonra yaşatılan haksızlıklardan; saldırının Rusya'nın yaptıklarına yapay bir temel inşa etmek için kullanıldığından bahsetti. "Diaspora Nedir? Diaspora Kavramının Neresindeyiz?" başlıklı yazısında Yahudi

ve Ermeni Diasporası örneğinde Çerkeslerin diaspora kavramının neresinde olduğunu sorguladı. Kendi tarihsel deneyimlerimizle yeni ve farklı bir diaspora sınıflandırması oluşturabileceğimizi savundu. "Dünya Çerkes Birliği(DÇB) Meselesi" makalesinde Kalmuk Yura öncülüğünce kurulan ilk yıllarında sadece Çerkeslere değil Tüm Kafkasaya'ya faydalı olan DÇB'nin zaman içerisinde nasıl çürüdüğünü, Putin aklı ve Kabardey Balkar'daki siyasi elitlerin eli ile nasıl bir kukla haline geldiğini ortaya koydu. Çocukken bir Ubih köyünde babaanne-sinin yanında kalan Teoman Duralı'nın fikirlerini şekillendiren unsur-lardan birisinin de Çerkeslik olduğuna değindi, "Çok Kültürlü Felsefe Doktoru: Şaban Teoman Duralı" yazısında. Teoman Duralı'nın dil, kültür, medeniyet ve felsefe hakkındaki düşüncelerini özetledi.

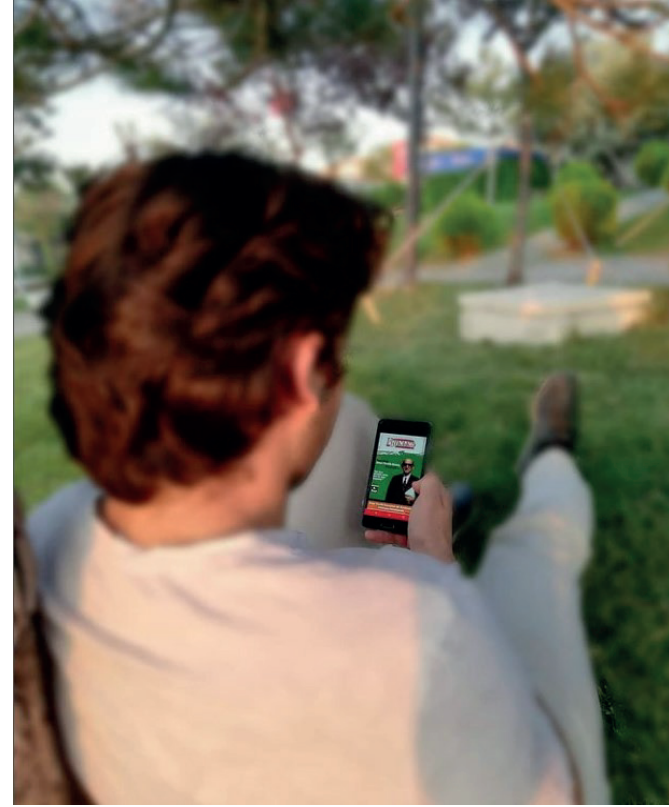
Wazıpha Ayşegül, kültür ve kimlik hakkındaki araştırma yazılarıyla dergimize katkıda bulundu. "Nereye Aitiz? Çerkeslerin Kimlik Algısı" yazısında Çerkes kimliğinin bir etnik kimlik olmasının yanı sıra Çerkeslik adı altında Kuzey Kafkasya halklarının ortak kültür adı olduğunu ifade etti. "Çerkeslerde Kültürel Değişim" yazısında, "Kültürel değişim doğal bir süreçtir. Önemli olan bu süreç yaşanırken kültürün özü korunarak gelecek nesillere aktarılmalıdır." yazarak düşüncelerini belirtti.

Gonepş'ey Janbek özellikle tarih konusundaki araştırma yazılarıyla dergimize bilinç kattı. "İşgal ve Hristiyanlaştırma Siyaseti" yazısında

21 Mayıs'tan sonra Kuzey Kafkasya'nın Hristiyanlaştırılması için Çarlık Rusya tarafından atılan adımları tespit etti. Hristiyanlığı seçen Kuzey Kafkasyalıların sürgünden muaf tutularak Rus yönetiminde yaşamaya devam edebildiğine değindi. Giorgio Interano'nun 15. yüzyılda yazdığı "Çerkesya Seyahatnamesi" kitabından hareketle "Çerkeslerde yüz ve onur birdir. İnsanın yüzü, onurudur. Nitekim Çerkes dilinde yüz ve onur kelimeleri sesteştir, ikisini de "nape" sözcüğü karşılar." Cümlelerine yer verdi. 9. sayımızda yayımlanan "Geçmişten Bugüne Karabağ" yazısında M.Ö. 4000'den başlayarak Azerbaycan'ın Ermeni işgali altındaki topraklarını geri almaya başladığı 2020 yılına kadar "paylaşılamayan" coğrafyayı, Karabağ'ı yazdı. "Kıbrıs Fatih Çerkes Memlûkler" yazısında, Kıbrıs'a yapılan fetih hareketlerine ve Kıbrıs'ın II. Fatih'i Sultan Baybars'a değindi. Samipaşazade Seza'i'nin "Bütün köy bir aile efradı gibi yaşıyor." dediği Serveti Fünun dergisinde yayımlanan "Köyde İki Gice" isimli Çerkes köyü izlenimlerini kaleme aldığı yazısını ilk defa Latin harflerine çevirerek dergimizde sundu.

“Tokat’ın Kafkasyalı Yerleşimleri”ni listelediği ve tarihî, mimari, yerel kültür ve el sanatları bağlamında Tokat’ı incelediği “Evdok-sia, Darü’n-Nusret ve Tokat” yazılarıyla memleket sevdasını konuşturdu.

Gerige Nisanur, “Abaza ve Abhaz Oyuncakları” yazısında geleneksel oyun ve oyuncakları, 7.sayımızda yayımladığımız “Hayriye Melek Hunç” yazısıyla ise çalışkan ve üretken bir Çerkes kadını bizlere tanıttı. Sürgünün 157. Yılında, “157 yıl matem tutmak için uzun bir süre.” diyerek akademik çalışmaların önemini vurgulamak amacıyla incelediği makaleleri özetledi.

4 yaşında komşu çocuklarla oynarken onların kendisi gibi konuşmadığını fark eden Sane Jodie, “Dil, gurbette bir vatandır.” diyerek “Suudi Arabistan’da Çerkes Bir Kız” yazısını kaleme aldı. “Diaspora” kavramını, “köklerini derinlere salan ağaçları saran ateş” metaforuyla hikâyeleştirdi. Yazılarını kilometrelerce öteden, Suudi Arabistan’dan dergimize ulaştırdı.

Derneğimizin ilk gençlik komisyonu başkanı Fitza Semih, “Çınarın Tohumu” ve “İyilere” başlıklı anı yazılarıyla, derneğe ilk geldiğindeki hislerini ve iyi olmanın önemini anlattı.

Wazıpha Zeynep, psikolojiye dair yazılarıyla bağımsız sayfamıza katkı sunanlardandı. “Sürgün Psikolojisi” yazısında atalarımızın yaşadıklarının “toplumsal hafızamızda” yaşayarak, DNA’mıza kadar işlendiği tezini savundu. “Persona” yazısında “Kendisini kandıran insan özünden uzaklaşmaya başlar. Gerçek biz, maskenin arkasındaki kişiliktir.” dedi. “Şimdi ve burada olmak yerine gelecekte ve orada oluyoruz.” tespiti üzerine “Carpe Diem” yazısını kaleme aldı. 13. sayımızda yayımladığımız, “İyi Düşünürsek İyi Olur” yazısında “Kafamızdaki olumlu-olumsuz düşünceler önce duygularımızı sonra davranışlarımızı etkiler.”, “Olumsuz düşüncelerimizi içimizde kartopu gibi büyütme yerine dışarı atmamız.” tavsiyelerinde bulundu.

Kendisine ait hissettiğimiz coğrafyaların yapısının bilinmesi, coğrafyanın hayatımızdaki etkisini kavranmamıza yardımcı olacaktır. Bu düşünce üzerine “Çerkeslerin Vatanı Kafkasya’nın Coğrafi Yapısı Üzerine Bir İnceleme” yaparak aramıza katıldı, Kuşha Dimaze. “Kafkasya Halklarından Olan Çerkeslerin Sosyokültürel Yapıları İçerisinde “Xabze”nin İncelenmesi” araştırma yazısında “Yazılı halde bulunmayıp belleklerde yaşayan Xabze’nin bu günlere ulaşması küçümsenemeyecek değerdedir.” sonucuna vardı. Toplamların hayatından ayrı düşünemeyen unsurlardan olan din hakkında “Çerkeslerin Din Serüveni Üzerine” yazısını kaleme aldı. Bağımsız sayfamıza yazdığı “Mutsuz Olmak” ve “Bir Yeni Mesajınız Var” yazılarıyla da “kendilik” kavramının farkına varmanın önemini vurguladı.

Haydar Bozkurt, “Kalpak Kültürü” ve “Nalçık-Mavi Göl” yazılarıyla seyahat ettiği yerler hakkındaki gözlemlerini aktardı.

Jage Müberra, şehir hayatının akrabalık ilişkilerini zedelediği hakkındaki çevresel gözlemlerine “Hayat ve Değişim” yazısında yer verdi. “Üniversite Anısı” yazısında babasının çok küçük bir evde 5 Çerkes ile birlikte nasıl yaşadığını aktardı. Kültürel bilinç sayesinde zorluklar karşısında, güven ve mutluluk ile yaşamının mümkün olduğunu hissettirdi.

Warsoukh Nur, “Hayat Seçimlerden İbarettir” yazısıyla katkıda bulundu dergimize. 16 yaşındaki yazarımız aramızdaki en genç arkadaşımızdı.

Aramıza en son katılan Natkho Mustafa’ydı. 23. sayımız için, “Hayaller gerçekleştirmek için değildir ki kurmak içindir.” diyen simitçi Ferhat’ın hikayesini kaleme aldı.

Naçizane biz de, dergimizin her sayısında bir yazı hazırlamaya gayret ettik.

Adlarını andığımız, anmadığımız toplamda 25 kişi dergimize katkıda bulundu. Yayın hayatımız boyunca 215 sayfa içerisinde 145 farklı konuda yazı yayımladık. Bugün Gupsise dergisinin macerası sona ermiş bulunmaktadır. Geçmiş bir hiçe indirildiği zaman, hislerimiz haricinde bize kalan bugüne getirdiklerimiz, ürettiklerimizdir. 2 yıllık varlığı ve ondan önceki 6 aylık planlamasıyla birlikte biz bugün gönül rahatlığıyla Gupsise’yi ürettik diyebiliyoruz. İnşallah “Gupsise” ismini bir markaya çevirmeye, hayatımız boyunca yaşatmaya, arkamızda kendisinden yararlanan bir ilim olarak bırakmaya niyetliyiz.

Son olarak; eğitimci-yazar Cahit Ezerbolatoğlu’na dergimizin ilk sayısından son sayısına kadar editörlüğümüzü yaptığı, daha da önemlisi bizim için bir danışman ve sorularımızın muhatabı, donanımlı bir “hocamız” olduğu için tüm arkadaşlarım adına teşekkür ediyorum.

Çerkesleri Diğer Milletlerden Ayıran Özellikler

- Nezaket, zarafet ve saygı temelli bir örfler yumağı olması. **(Lıǵur Cevdet Uǵurtepe)**
- Başkalarına ve özellikle kadınlara saygılı davranmak, kendini ve ailesini hasede övmemek ve ağırbaşlı olmak, yaşça büyük olanın büyüklüğünü küçük olanın da küçüklüğünü, yerini ve haddini bildiği bir ortam yaratabilmek, sözünün eri ve güvenilir bir birey olmak. Konuştuğunda ölçülü ve kibar olmak gerektiğinde haksızlıklara boyun eğmeyip sert ve mücadeleci olmaktır. **(ХьэтхьэкIумэ)**
- Dürüstlük ve utanma duygusu Çerkeslerde çok yaygın. İçinde bulunduğumuz toplumda yalancılık, işini düzgün yapmama çok yaygın. Çerkesler daha dürüst ve doğru bir şekilde iş yapıyor. **(Yaǵan)**
- Çerkesleri diğer milletlerden ayıran en özgün yapı, XABZE adı verilen yazılı olmayan gizli bir anayasa sistemidir. Bir Çerkes doğarken genlerine işlemiş olan XABZE ile doğar. Aynı zamanda Çerkes toplumu genetik olarak yüksek seciye sahibidir. Çerkes doğuştan medenidir. İnsancıldır. Diplomattır. Bundan üç yüz yıl evvel Avrupalı seyyahlar tarafından yazılan eserlerde Çerkes toplumunun yüksek medeniyetini çok yakından görüyoruz. Geçmişte ne kadar kötü günler yaşasak da, bugün Türkiyede Çerkes olmak bir gurur ve övünç kaynağıdır. **(Тхаǵапсов Mehdi Nüzhet Çetinbaş)**
- Çerkesleri diğer milletlerden ayıran en önemli nitelik bana göre saygıdır. Erkeğin kadına, kadının erkeğe, büyüğün küçüğe, küçüğün büyüğe saygısı. Ama Çerkesi Çerkes yapan yeni neslin "çok saçma" dedikleri kültürüdür. Oda yok olmaya yüz tutmuştur. **(Shıbzıho)**
- Tek özellikleri atalarının Xeku'da yaşamış olmasıdır. Günümüzde davranış olarak milletler birbirlerine benzemeye başlamıştır. Örneğin hem Çerkeslerde hem de diğer milletlerde güzel bir A davranışını ve kötü bir B davranışını sergileyen insanlar bulunmaktadır. Ayrımlar artık millet olarak değil bireysel, kişi olarak mevcuttur. İnanlar binbir türdür. **(Хьаммащэ)**
- Çerkesleri diğer milletlerden ayıran en önemli özelliklerden birisi kadim kültürleri, beyaz ırka mensubiyetleri, kendilerine olan öz güveni, yaşadıkları toprakları canları pahasına savunmaları, İslam dinine olan inançları, kadına karşı nezaketleri, toplumsal örf ve adetleri yasalardan üstün görmeleri diyebiliriz. **(Mezan Şenol)**
- "Onuruna düşkün olması" (ancak bunun gurur, kibir, kendini büyüyük görme, başkalarını küçümseme, tepeden bakma gibi insan fitratını zehirleyen davranış bozuklukları ile bir ilgisi yoktur. Bunlar çok ayrı şeylerdir.)Çerkeslerde kadın kadındır, en saygın değerini bulur. Erkek de erkektir, yerini ve sınırlarını çok iyi bilir. Aile yapısı sağlam ve çok kuvvetlidir. Yeniliklere açık bağınazlığı yok denecek kadar az sosyal bir toplumdur."Yemug" (Tam olmasa da; hoş değil, uygun değil, ayıp anlamlarına gelen) bir kelimeyi yazılı olmadan kanunlaştıran, bu kelimeye muhatap olmayı ölüm ile eş değer gören ve ona göre davranan tek millettir. **(Besleney /Zeynel Besleney)**
- Son dönem Çerkesleri özgüvenlerini yitirmiş olsalar da esasında tarihte hep şerefle anılacak işler yapmış, erdemli duruşlar sergilenmiş. Kötü örneklerle bakarak karşı tez üretmeye gerek yok. Çerkeslerin içindeki ihtilaflar (ihanetler, entrikalar, çekeme-mezlik vs.) bütün toplumlarda var. Bunları bir kenara bırakıp genele yayılan özelliklerine, yaptıkları işlere bakmak gerekir. Çerkeslerin şanlı mücadelesi olmasaydı bugün şüphesiz çok farklı bir ortadoğu ve Rusya haritası görürdük. Çerkesler Rusya'ya karşı savaşıırken bu toplumlara da siper olmuş oldu. Oysa biz bu mücadeleyi bırakın diğer toplumları kendi gençlerimize bile aktaramıyoruz. Gençlerimizi bilinçli yetiştirmeli ve onlara siyasi hedefler tayin etmeliyiz. Kültürün muhafazası hedefi küreselleşmenin ,zirve yaptığı günümüzde gerçekçi bir hedef olmaktan uzaktır. **(Kobli)**
- Tek kelime ile adetlerimiz bizim için kanunu sayılan ayıp kelimesinin tüm insanlarımıza yeterli olması yaptığı işin ayıp olduğu söylendiğinde utanabilen tek millet olarak övünüyoruz ama bu özelliğimizi kaybediyoruz burada kısaca bu kadar yazıyoruz. **(KOPAŞ3J Naim Demir)**
- Asilliğidir, girdikleri her ortamda kendilerini edepleriyle, saygılarıyla belli etmeleridir. **(Adeje)**
- Kültürleri, Dünya konjonktüründe yaşam biçimleri, Büyük Çerkes sürgünü sonrası 160 yıldır yaşadıkları diaspora topraklarında, tüm yok oluş sürecine rağmen farklı kültürleri ile yaşama yetileri. **(Hatko)**
- Çerkesleri genel anlamda sürgün-soykırım, dans ve müzik dışında diğerlerinden ayıran bir özelliğin pek kaldığını düşünmüyorum. **(Berzeg Bahattin Şen)**

Çerkes Din Adamı - Mütefekkirler ve Cevdet Said

Dr. Nezer Hamit Yüksel

Bu çalışma, 12. asırdan günümüze Çerkes/Adıgelerin İslamlaşmasının xeky ve xexeste yaşayan Çerkeslerin yaşam pratikleri ve düşünce dünyalarında nasıl yer aldığı ve bunun Çerkes din adamı tipolojisinde Zahid-El Kevseri (1879-1952), Adamey Hafız Ali (1891-1976), Kip Selahaddin (1930-2013) ve Cevdet Said (1931-2022) gibi şahsiyetlerin izleğinde günümüze kadarki sürecin linguistik, sosyolojik, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik yönleri ile ele alınması çabasına yoğunlaşmaktadır. Ayrıca çalışmada Çerkeslerin İslamlaşmasının, yani Müslümanlığın onların toplumsal yapılarında oluşturduğu değişim, dönüşüm ile yansımalarının ne gibi sonuçlar doğurduğu, günümüze nasıl ulaştığına da değinilecektir.

Çerkeslerin Çerkesya'da İslam dini ile ilk temasları Hz. Osman döneminde olmuş XII. asırda da kısmî olarak Müslümanlaşmaları gerçekleşmiştir.¹ Ancak en yoğun Müslümanlaşma XVI. asrın son çeyreğinde Anapa Kalesi'ne gönderilen Ferah Ali Paşa'nın kişisel gayretleri ile Abzeh ve Şapsığ'larda yoğunluk kazanmıştır.² Çerkeslerin Müslümanlaşması akabinde kısa sürede kendi din adamlarını yetiştirmeye de başlamışlardır. Toplumsal din algısının inşasında iki ayrı kaynaktan beslenilmiştir. Bunlar Mısır'daki El-Ezher Üniversitesi ve İslam'ı kabul eden komşu ülkelerdeki dinî eğitim kurumlarıdır. Ancak xeky ve xexesteki Çerkesler daha çok 1250'-den II. Dünya Savaşı'na kadar El-Ezher'e din âlimi yetiştirme amaçlı sürekli öğrenci göndermişlerdir.

El-Ezher'i3 yani Mısır'ı tercih etmelerinin nedeni, dönemin ve günümüzün en büyük din eğitimi kurumu olmasının yanı sıra, Çerkeslerin Mısır-Memlûk'te kurduğu devletlerin sultanlıkları olarak 250 yıl, derebey yönetimleri olarak da 500 yıl olmak üzere 750 yıllık hükümleridir.⁴ Bu dönemde Çerkeslerin bilim ve eğitime verdikleri önemin nişanesine bir örnek olarak, 1384 yılında Memlûk sultanı el-Melikü'z-Zâhir Berkuk'un Berkukiye Medresesine "Veliyyuddin" unvanı verdiği İbn Haldun'u atamasını ve İbn Haldun'un o kurumda 24 yıl görev yapmasını⁵ gösterebiliriz.

Ayrıca El-Ezher'deki dinî eğitim; -günümüzde birçok İslam ülkesinin ya da ülkesinde yoğun Müslüman nüfusa sahip ülkelerin yaptığı gibi - salt bir ulus, halk ya da dilin kültürel eğilimini diğer İslam'ı seçmiş halk, toplum ya da ülkelere dayatma tarzında değildi. Zira El-Ezher'deki anlayış; dünya üzerindeki diğer halk ve milliyetlerin kendi norm, değer, davranış, düşünüş tarzlarına hassasiyetle yaklaşarak, onları bir zenginlik olarak kabul etmekteydi. El-Ezher'deki dinî eğitim-öğretim sistemindeki bireyin kendi yerel; kültür, dil, gelenek-görenek ve norm değerlerine yabancılaşması söz konusu değildi. Tersine onlarla İslam arasında oydaşma sağlayabileceği bir düşünsel dünya kurmaya hazır halde yetişmesi mümkündü. El-Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi başka ülkelerden gelen öğrencilere hoca tayin ve taksiminde söz konusu öğrencinin kendi milliyetinden, kendi ülkelerinden gelmiş hocaların eğitim vermesini sağlayan bir öğretim kadrosuna sahipti. Böylelikle El-Ezher'e gelen Boşnak öğrencinin, Boşnak hocadan, Kürt öğrencinin Kürt hocadan, Çerkes öğrencinin de Çerkes hocadan eğitim alabilmesi söz konusuydu. Böylelikle El-Ezher'-de yetişen bir din âlimi kendi gelenekleriyle barışık ve oydaşık halde eğitim almaktaydı.

Çerkeslerden bu özelliği içselleştirmeyen çok az öğrenci çıkmıştır. Çalışmamıza konu ettiğimiz Çerkes din adamlarının Kip Selahaddin dışındaki diğer üçü, El-Ezher'de eğitim görmüş, Kip Selahaddin de El-Ezher mezunu, o ekolden gelen Uzunyaylalı hocalar tarafından yetiştirilmiştir.

İslamlaşma yani Müslümanlık, Çerkeslere bir taraftan daha Çerkesya'daki yaşama, barınma imkânlarını yok edecek Rus'ların vahşî askerî uygulamalarına bahane kapıları aralarken diğer taraftan Osmanlı'ya sürgünleri sonrasında da, iskân edildikleri coğrafyalarda sahip oldukları Çerkesce (dil), habze-gelenek, görenek, kültürel pratikler ile bunların gelecek nesillere aktarımında, süreğenliğinde avantaj ve dezavantajlar getirdiği görülmektedir. Bir başka ifade ile Çerkeslerin Müslümanlaşması, onların, o dönemki dünya sahnesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun konumu, Osmanlı'nın Rusya, İngiltere ve diğer egemen ülkeler arasında yaşadığı askerî, siyasî, ekonomik, sosyal ve politik sorunlar ve arazlardan doğan ve doğacak sorunların da direkt muhatabı, faturasını ödeyecek halklardan biri olmasını sağlamıştır. Dahası Çerkeslerin gelecekte maruz bırakılacakları demografik, coğrafik felaketler, sürgün, soykırım ve zorla yerinden edilmeyi de gerektirecek tarihsel trajik süreç içerisinde Osmanlı-Rus-İngiliz üçgeninde biçilen "kurban" rolünü de belirgin kılmıştır.⁶

Çerkeslerdeki Çerkes/Adıge habzesinin (Адыгэ хабзэ) gücü ve onun kontrol ve denetimindeki toplumsal tabakalaşması, bu tabakalaşmanın oluşturduğu ahenk içerisindeki yönetim biçiminden kaynaklanan güçle onların asırlarca ayakta kalmalarını, sosyal, ekonomik, ticarî, politik ve kültürel açıdan gelişmelerinin önünü açan, onları askerî açıdan güçlü ve dirençli kılarak yine asırlarca diğer halk ve ülkelerden gelen saldırı ve işgal girişimlerine karşı koruyan en büyük etkenlerden biridir. Çerkesler karşısında sürekli bozguna uğrayan Rus Çarları, Çerkesleri yenilmez kılan bu yapının Rusya lehinde tahribine yoğunlaşmışlardır. Tabii ki bu kolay olmamış, birkaç asır sürmüştür.

Dişek Muhamed'e göre⁷ Rus Çarları sürekli Moskova'dan gezgin kılığında Çerkesya'yı, Çerkesleri analiz etmek için bilim insanları yollamışlardır. Bu yollananların çoğu Çerkesya'yı görüp Çerkesleri tanıdıktan sonra esas görevlerini bir kenara bırakarak Çerkesya'ya yerleşmeyi, onlardan biri olarak yaşamayı seçmişlerdir.

İçlerinden bir kadın araştırmacıya göre, Çerkeslerin en güçlü yönleri; Адыгэ хабзэ'nin etkinliği, küçük birimlerden oluşan hareket kabiliyeti yüksek, Çarın düzenli ordularını sürekli hezimete uğratan askerî güç ve toplumsal tabakalaşmadaki ahenk ile bunun Çerkes toplumuna kattığı refah ve huzurdur.

Bu güçlü yönlerin bertaraf edilmesinde din ile oйдаşma sağlayan хабзэ'nin üzerinde Rus Çarlarının çıkarlarını önceleyen dinî anlayışlar icat edilmiştir. Akabinde bu anlayışları yerleşik kılacak, halk nezdinde güçlü din adamlarının kendi taraflarına çekilmesi ve onların ikamesi sağlanmıştır. Aynı zamanda Çerkeslerin mevcut, sayıca az askerî güçlerinin birleştirilerek düzenli orduya dönüşmelerini sağlamak ve asimetrik güçlerin mücadelesinde Çerkeslerin her seferinde başarısız, Çar ordularının da başarılı olmasının mutlak kılınması söz konusu olmuştur. Çerkeslerin en çok yiğit/savaşçı kaybına yol açan ise; mevcut toplumsal tabakalaşmada tabakalar arası mücadeleler tesis ederek -Ferzepe, Bzeyiko gibi- iç çatışmalarda Çerkeslerin her açıdan zayıflamalarını sağlamak olmuştur.

Lansmanı çok farklı şekillerde yapılarak Soğuk Savaş döneminde, hakkında efsaneler üretilen ve halen kullanımda olan “Kafkas Kartalı” mottosu, o dönemki Rus Çarının projesidir. Dağıstan'da yerleşik olan Nakşibendilik ve Müridizm hareketi ile birlikte dönemin Rus Çarının kurguladığı Gazi Muhammed, Hamzat Bey ve Şeyh Şamil'in Kafkas-Rus Savaşında Çerkeslerin eklemlendiği bir projeydi bu. Adı geçen önderler sürekli Çerkeslerden ısrarla düzenli orduya geçmelerini istemişlerdir. Bu da Çerkeslerin aleyhinde, onların gelecekteki sosyal, kültürel, jeopolitik, geo-stratejik ve politik yapılarının tahribi ile sonuçlanacak gelişmelere kapı aralamıştır. Öyle ki; Çerkeslerin yaşadığı demografik ve sosyo-kültürel soykırımın, anayurtlarından sürülmeleri ile adeta “taçlandırıldığı” kırktan fazla ülkeye “saçılmalarını” hızlandıran gelişmelerin tarihsel arka planında Osmanlı ve Ruslar lehine, Çerkeslerin ,Osmanlı tipi Müslümanlığa meyletmelerini sağlayan “Kafkas Kartalları”dır denebilir.

Çerkes din âlimlerini ele alırken yukarıda saydığımız tarihsel olguları göz önünde bulundurmamak zorundayız. Aksi halde onları sağlıklı bir şekilde değerlendirmiş olmayız.

Bu çalışmada yazar, Zahid El-Kevseri'yi hakkında yazılan tezler üzerinden, Adamey Hafiz'i çocukluğunda görüp tanınması ve kendi kişisel araştırmaları ile Adamaey Hafiz hakkında yazılanlardan, Kip Selahaddin ve Cevdet Said ile söyleşme imkânı bulması yanın-da, yine onlar hakkında yazılan tezler ve makaleler üzerinden değerlendirecektir.

Muhammed Zahid El-Kevseri; xekyden sürgün edilen bir ailenin ferdi olarak Düzce'de 1879 yılında dünyaya gelmiş, İstanbul ve Mısır'da akademik yaşamını sürdürmüş, Türkiye'de 23, Mısır'da da 31 olmak üzere 54 eser kaleme almış önemli bir İslam âlimidir.⁸ El-Kevseri'yi diğer âlimlerden ayıran en önemli vasıf; fikhî meselelerde hadisleri ele alırken “aklîlik”, “nedensellik” ve “ideal”den hareket etmesidir.⁹ Yine ona göre ilim-din ilişkisinde bilimsel ilerleme beşerî hayat kurallarına göre olmalıdır.¹⁰ El-Kevseri'nin bir diğer özelliği; zahîrî¹¹ ve bâtînî¹² ilimleri birlikte tahsil etmiş¹³ olmasıdır. Bir diğer önemli vasfı da “sahip olunan İslâmî ya da pozitif bilimlerden hâsıl bilgi ve otoritenin geçim kaynağı ve dünyevî bir gayeye ulaşmak için basamak olarak görmemesidir ki bu da gençlere rol model olabilecek bir şahsiyet örneğidir¹⁴”.

Cevdet Said, xekyden sürgün edilerek Suriye'nin Golan tepelerinde, Acem Köyü'nde iskân edilen bir Çerkes ailede, 1931 yılında dünyaya geldi. Cevdet Said 12 eser geride bıraktı. Bunların çoğu Türkçeye çevrilerek yayımlandı. Cevdet Said'in İslâmî görüşlerini, “İslam” kelimesi yerine “Çerkes” kelimesi konduğunda aslında tespitlerinin sadece İslam dünyasını değil, mevcut günümüz Çerkeslerinin sorunlarını da tarif ettiği kolaylıkla görülebilir. Ona göre; “Son üç yüzyılda Çerkesler kullanılabilir, yönlendirilebilir ve yönetilebilir hale gelmişlerdir. Dünya Çerkeslerin isteklerini yerine getirmek için vardır ve bu gerçekleşmiyorsa egemenlerin suçu değil, biz Çerkeslerin hatasıdır”.¹⁵ Said'e göre; “Çerkeslerin kendine gelebilmeleri Kur'an, sünnet ve Адыгэ хабзэ ile kuracakları oйдаşmayı inşa edecek Çerkes toplumuna münhasır bir yaklaşımda bulunmalarıyla mümkündür”.¹⁶ Yazarın Cevdet Said'le görüşmesinde tanık olduğu gibi Çerkesceyi çok güzel konuşabilen, Çerkes gibi düşünen, Çerkesce şiir duymaktan keyif alan, hoş sohbet, güzel bir insan figürüdür. Çerkeslerin toplumsal durumunu makro düzeyde ele alıp sorunlara çözüm bulabilen bir yaklaşımı vardır. “Geleneksel Çerkes yaşam pratiğinde hoşnut olmadığınız bir fiil var mı? Varsa nedir?” sorusuna; “Çerkes toplumunda mevcut olan “kız kaçırma” fiiline istinaden, bir kızın ya da kadının kendi rızası dışında zorla, cebren kaçırılmasını onamadığını” cevabında belirtmiştir.

Cevdet Said İslam dinini konu itibarıyla; inanç esasları, ibadet esasları ve toplumlardaki sosyal ilişkiler olarak ele alır.¹⁷ Cevdet Said'e göre; İslâmî tebliğ konusunda Müslümanların bulundukları toplum karşısındaki tutumları, Çerkeslerin Çerkes dili, kültürü ve Adige olma durumu ile bunları genç nesillere aktarımında yaşadığı zafiyetlerle birebir benzerlik göstermektedir. Şöyle ki; bir grup, Çerkesliğini inkâr etmek, onu yok sayıp uzaklaşmak için düşünsel dünyasında onun önüne koyacak bir olgu arayıp bulmaya hazırdır. Bir diğer grup da “Bizim Çerkeslerden bir şey olmaz. Asimile olmaya, yok olmaya mahkûmuz.” diye, hiçbir şey yapmaksızın Çerkesler üzerindeki egemenlerin suyunu gitmeyi yeğlemişlerdir. Sonuncu grup ise; Çerkesliğe inanmış, benimsemiş, içselleştirmiş, Çerkesceyi biliyorsa onunla konuşan ve çevresine öğreten, bilmiyorsa öğrenme çabasında olandır.¹⁸ Cevdet Said'in günümüz Çerkeslerinin rol model olarak alabilecekleri özelliklerinden biri de “sivil itaatsizliğidir”. Diğerleri de dünyalık biriktirmekten çok, onuru ve haysiyetini kaybetmeden mütevazı yaşamayı bilmektir.¹⁹

Adamey Hafiz da xekyden sürgün edilen bir ailenin ferdi olarak, 1890 yılında, Kayseri-Pınarbaşı-Uzunyayla-Alamescit Köyü'nde dünyaya geldi. Kendi babasından ve Uzunyayla'daki hocalarından aldığı eğitim, El-Ezher'e lise kısmından başlamasına yetti ve dokuz yıl içerisinde doktora kadar birincilikle eğitimini tamamladı.

El-Ezher'de 3 yıl hocalık yaptı. Babasının ölümü sebebiyle memleketine geri dönmek zorunda kaldı^{(20),(21)}. Adamey Hafız arkasından yazılı eser bırakmasa da birçok öğrenci yetiştirdi.²²

1950-60 yılları arasında Methiye Köyü'ndeki şahsının ve köyün ileri gelenlerinin finanse ettiği medresesinde öğrenciler yetiştirdi. Adamey Hafız, sıra dışı giyim kuşamıyla görenleri şaşırtan, gelenek-din oydaşmasını Uzunyayla Çerkesleri arasında ihdas edebilen bir din âlimiydi.²³ Din âlimi olmasının yanı sıra toplum önderiydi ve xexes Çerkeslerdeki El-Ezher'de din adamı yetiştirme geleneğinin de son halkasıydı.²⁴ Adamey Hafız, dînî sohbetlerinin tamamını Çerkesce yapan, okullarda ve sokakta Çerkesce konuşmanın yasak olduğu dönemlerde dahi dînî pratikleri dilsel aktivitelerle birlikte ele alarak kırsal kesimde de olsa Çerkesce nin gelişimini, süreğenliğini ve genç nesillere aktarımını sağlayan önemli bir hasletin inşacıdır.

Adamey Hafız, estetik, güzel, iyi olan her şeye hayran, bilime, bilimsel çalışmalara ilgili ve bağınazlıktan uzak bir karakterdeydi.²⁵ Halk içinde olmayı sever ve sade bir sosyal yaşamı olması yanında, teknolojiyi kullanmaya da hemen adapte olabilmekteydi.²⁶ Dînî konulardaki yetkinliğini başkaları üzerinde tahakküm aracı olarak asla kullanmazdı. Dînî müeyyidelerle geleneksel yaptırımları karşı karşıya getirmekten kaçınırdı. Din ile geleneğin birbirlerine alan açmalarına imkân tanırıdı.²⁷ Özel ilgi alanı içerisinde miras ve aile hukuku yer almaktaydı²⁸ Maddî olarak kendi kazandığı ile yetinen, kimseden yardım almayan, köy imamlığının sadece on yılında devletten maaş alan²⁹ bir şahsiyetti.

Kip Selahaddin de xekyden sürülen bir ailenin oğlu olarak 1930 yılında Kayseri-Pınarbaşı-Dikilitaş Köyü'nde dünyaya geldi. El-Ezher ekolünden gelen hocalardan aldığı klasik medrese eğitiminin yanı sıra modern anlamdaki din eğitimini sentezleyebilen Çerkes âlimlerin sonuncusudur. 5 eser yazmıştır. Kendisinden önceki Çerkes din âlimleri gibi dînî bilgi birikimi ve statüsü gereği toplum üstü bir imtiyaz oluşturma hevesinden uzak durduğu gibi her zaman geleneksel ritüeller ve pratikler içerisinde yer alarak halkla birlikte olmuştur.³⁰ Hatta şehirlere göçen Çerkeslerin kurduğu dernek ve STK'larda onur kurulu üyesi olarak onlara uzun yıllar önderlik etmiştir.

Kip Selahaddin her ne kadar siyaset sahnesine girmiş, Milli Görüş çizgisine yıllarca hizmet etmiş olsa da söylem ve davranışlarında, toplumsal ilişkilerinde siyaset üstü bir tutumla Adıge olarak doğduğunu, Adıge olarak yaşadığını ve Adıge olarak hayatını tamamladığını söyleyebiliriz. Onun en büyük çabası; kendisinden önceki Çerkes din âlimlerinden almış olduğu bayrağı ileriye taşımak olmuştur. Bunu da dil ve geleneğin informal bir yöntemle Uzunyayla Çerkes toplumunda canlı kalabilmesinin mücadele ve çabasında bulunarak göstermiştir.³¹

Bu çalışmada, Cevdet Said'in vefatından sonra hakkında yazılanlardan farklı bir şekilde, El-Ezher ekolünü, dinin Çerkesler için anlamını, Çerkes din adamı ve mütefekkirlerin beslendiği aura ile oluşturdukları “din adamı” tipolojisini resmetme çabasında bulunulmuştur. Okuyucusunda bir farkındalık oluşturmuşsa çalışma, amacını yerine getirmiştir denebilir. Görüldüğü üzere değişik ülke ve şehirlerde dünyaya gözünü açan, aynı eğitim kurumundan beslenen Zahid El-Kevseri, Adamey Hafız, Selahaddin Kip ve Cevdet Said aynı izlek üzerinde “Çerkes olmaktan başka muska takmadan” düşünsel yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Onlar özlerindeki Adıge/Çerkes karakterini muhafaza ederek görevlerini icra etmişlerdir. Yaşadıkları döneme birer Çerkes olarak damgalarını vurmuşlardır. Xeky ve xexesteki mevcut ve gelecekteki Çerkeslere bıraktıkları örnekliklere ise asla paha biçilemez.

Son Notlar

¹Bilge, M.(2020) TDV İslam Ansiklopedisi, “Çerkezler” maddesi. Ek-1 cildi 2. basım, ss:287-290

²Asmaz, A. (1991). “Vezir Ferah Ali Paşa'nın Hayatı, Şahsiyeti ve Çerkesler'in Osmanlı Devleti Hizmetine Kazandırılmasındaki Faaliyetleri”. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak

³https://tr.wikipedia.org/wiki/El-Ezher_%C3%9Cniversitesi e.t.:20.02.2022

⁴Yiğit, İ.(2004) TDV İslam Ansiklopedisi, “Memlükler” maddesi, 29. cilt. ss:90-97.

⁵Uludağ, S. (1999) TDV İslam Ansiklopedisi, “İbn Haldun” maddesi. 19. Cilt. ss:538-543.

⁶Karkin,V.(2021) “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Anadolu'ya Göç Eden Çerkezlerin Yerli Unsurlarla İlişkileri”.(s. 123) Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

⁷Дышәкәл, М.(1984) Къежәпәлхәр. «Истоки» избранные произведения. Чаркеск. На черкесском языкә. Пәрәизданиә.

⁸Ozafşar, M.E.(1989) “Muhammed Zahid El-Kevseri'nin Hayatı, Eserleri Fikirleri ve Hadisçiliği”. ss:58-62 Ankara Ün. SBE, Tefsir-Hadis ABD. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara.

⁹Adı geçen eser. ss:229-231

¹⁰Unver, Z.M.(2011) “Son Dönem Bir Osmanlı Alimi M. Zahid El-Kavseri'nin Ehli Sünnet Algısı ve Mezheplere Bakışı”. ss:69 Sakarya Ün. SBE. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

¹¹Okuma ve öğrenmeyle kazanılan akli ve nakli ilimler ki bunlara zahiri ilim denir

¹²Riyazet ve takva sonucu Allah'ın kuluna ihsan edeceği vehbi ilim ki buna batını ilim denir

¹³Çayıroğlu, Y.(2008) “Zahid El-Kevseri ve Fıkıh Düşüncesi”. Marmara Ün. SBE, Temel İslam Bilimleri ABD, İslam Hukuku BD.

¹⁴Sarı, M. (2020) “Muhammed Zahid El-Kevseri'nin Tasavvufi Görüşleri”. ss:115 Çukurova Ün. SBE. Temel İslam Bilimleri ABD. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

¹⁵Çelik, M. (2017) “Cevdet Said'de Toplumsal Değişim ve Şiddet İlişkisi”. ss:31 Sakarya Ün. SBE. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

¹⁶Adı geçen eser. ss:34

¹⁷A.g.e. ss:34-35

¹⁸A.g.e. ss:59

¹⁹A.g.e. ss:66

²⁰Yüksel, H. (2014) “Uzunyayla Çerkeslerinde Din-Gelenek Oydaşmasında Adamey Hafız Efendi'nin Rolü”. içinde Geçmişten Geleceğe Çerkesler Kültür Kimlik Ve Siyaset, ss:293-308.Ankara: KafDav Yayınları.

²¹Atik, K. (2021) “Bir Çerkes Köyü Methiye ve Adamey Hafız Efendi”. İstanbul: Apra Yayınları

²²İstanbul Eski müftüsü Prof.Dr. Mustafa Çağrıcı, Kadıköy Eski Müftüsü Avni Şahin, Erciyes Ün. İlahiyat Fak. Emekli Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Kemal Atik ilk akla gelenler.

²³Yüksel(2014), a.g.e. ss:300-301

²⁴Yüksel, H.(2011) “Bir Etnik Gurubun Hayatta Kalma, Süreğenliğini Sağlama Ve Kültürel Aktarım Pratikleri: 20. Yüzyılda Uzunyayla Çerkesleri Örneği”. ss:55-57 Erciyes Ün. SBE. Sosyoloji ABD. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kayseri.

²⁵Atik, a.g.e. ss:49-50

²⁶Atik, a.g.e. ss:52-53

²⁷Yüksel (2014).ss:300-301

²⁸Atik, a.g.e. ss:52

²⁹1966 yılında çıkarılan Diyanet İşleri başkanlığı yasası gereği imamların maaşlarının devletçe ödenmesi zorunluluğu gereği, kendi vefat ettiğinde eşine bir gelir kalması için devletten maaş almayı kabul etmiştir.

³⁰Yüksel, H.(2014) “Çerkes Din Adamı Ve Bir Yazar Olarak Kip Selahaddin Efendi”. İçinde III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Bildiriler Kitabı-1 (Sosyoloji-İlahiyat-Eğitim) ss:13-23 Sakarya Ün. Basımevi:Sakarya.

³¹A.g.e ss:22-23

Birkaç kez yanlış sokağa sapıp kaybolan genç, kaşlarını çatmış bir önündeki sade mimarili, eski, iki katlı binaya, bir elindeki adres kâğıdına bakıp “Hıh, nihayet!” diye mırıldandı. Elindeki poşeti daha sıkı kavrayıp derin bir nefes alarak girdi. İçerde bir koku vardı: Tarçın? İs? Nane? Nergis? Kasvet ve huzur? Uzun koridorda ilerledi ve sondaki büyük kapıyı tıklattı. Cevap gelmedi. Kapıya iyice yaklaşip yeniden denedi. Cevap yok. Yavaşça itti. “Buyur.” dedi bir ses. Küçük bir kafa selamı vererek girdi. İçeri baktığında bu selamı boşluğa verdiğini anladı. Ses “Buyur otur.” deyince, karanlık odanın ortasındaki minder yukardan gelen bir ışıkla aydınlandı; onun hemen yanında da tavandan zemine kadar uzanan siyah bir perde asılıydı. Genç, ardında ne olduğunu merak etti ama bunu düşünemeyecek kadar gergindi. Sert ve soğuk zeminli odada başka da bir şey yoktu. Etrafı hızlıca incelerken tedirginlikle “Bunları nereye bırakayım?” diyerek elindeki poşeti hafifçe kaldırdı. Bu sessizlik sinirini bozmuştu. Bir süre bekledikten sonra poşeti minder ve perde arasındaki boşluğa koyup oturduğunda, boğazını temizleyip konuşmaya başladı.

“Buraya gelip gelmeme konusunda kendimle çok kavga ettim. Çünkü bu sorun hayatımı çok etkilemiyordu. Ama son zamanlarda neredeyse önümü göremez oldum.” dedi yerinde kıpırdanarak; “Belki siz yardım edebilirsiniz.” diye mırıldandı. “Aradığını burada bulacağına emin değil gibisin.” dedi ses. “Nasıl emin olabilirim? Sadece deniyorum.” dedi ama sonra pişman oldu söylediğine. “Yani size güveniyorum tabii ama...” diye devam edecekken ses sözünü kesip “Haklısın, doğrusun. **İşimiz yürümektir. Vardığını düşünen varsa daha yola çıkmamıştır.**” dedi. “Bir yolu bitirmeden, istikamete varmadan diğerine nasıl başlanır ki?” dedi genç şüpheyle. “**Her insan bir yoldur. Herkesin yolu da kendisinedir.**” dedi ses, kendinden emin. Genç perdeye doğru eğilip “İnsan nereye varır ki kendisine giderse?” diye sordu. Cevap gelmedi. “Bana yardım edecek misiniz?” dedi; “Boynum o kadar eğildi ki etrafımı neredeyse göremiyorum.” diye de ekledi.

“İstediklerimi getirdin mi?” diye sordu ses. “Evet, buradalar.” diyerek yanına koyduğu poşeti kaldırıp içindikileri çıkarmaya başladı. Bir taraftan da bunları neden getirdiğini merak ediyordu. Anlatmaya başladı tek tek: “Bu ayakkabıyı çok zor bir yol için seçmiştim. O kadar dikenli ve dikti ki ancak bununla yürünebilirdi... Bu ise üniversite içindi. O yol da çok uzundu, üstelik taşları da boşluklu dizilmişti; yürümek epey zordu... Ailem için ise bunu seçmiştim. Bu yolun keskin dönemeçleri ve kaygan bir zemini var. Bu ayakkabıyı hala giyip yürümeye devam ettiğim oluyor. Sınırım hayatım boyunca o yoldan da bu ayakkabıdan da kurtulamayacağım. En sağlam ayakkabım bu...” diyerek getirdiği onlarca ayakkabıyı ve hikâyesini hiç susmadan anlattı. Bu konuşmayı uzun bir sessizlik takip etti. “Ama yürüdüğüm yolların ve ayakkabılarımın boynumun eğikliğiyle ne alakası var anlamadım.” diye sordu genç sessizliği bozup. “Bu yollarda hiç duraksadın mı? Mola verdin mi?” diye sordu ses. Genç, “Hayır, hiç ihtiyaç duymadım.” diye yanıtladı gururla. Ses, “**Etrafına hiç bakmadın mı?**” sorusunu, her kelimesine bastıra bastıra sordu. Genç, “Bilmiyorum... Bakmadım, bakamazdım ki. Durup, etrafıma baksaydım yetişemezdim. Hep adımlarımla ilgilendim.” dedi anlamaz bir tavırla. “Neye yetiştin, nereye vardın?” dedi ses, genç sözünü bitirir bitirmez. “Başarılı bir eğitim hayatım var. Birçok projede yer aldım. Arkadaşlarım, ailem beni sever. Yürüdüğüm her yolun sonunu gördüm. Göreceğim. Görmeliyim.” dedi genç cümleleri ardı ardına sıralayıp. “Bulunduğun durumdan şikâyetçi değilsin yani?” dedi ses. Genç, “Değilim tabii. Elimden geleni yapıyorum. Yollarıma en uygun ayakkabıları seçebiliyorum, kendime en uygun yolları da.” derken oturduğu minderin etrafını kaplayan ayakkabılara gururla bakıyordu. “Memnunsan buraya neden geldin?” dedi ses sorgulayıcı bir tonda. Genç, “Boynum için.” derken başını iyice öne eğdi; kafası karışmıştı.

Ses ayağa kalkmasını ve perdeyi kaldırıp odanın diğer tarafına geçmesini söyledi. Genç perdeyi kaldırmaya başlayınca o bölümün, bulunduğu taraftan çok daha geniş ve aydınlık olduğunu fark etti. Perdeyi tamamen kaldırdığında karşısına bakamamasına rağmen ışıktan dolayı gözleri kamaşmıştı. Hafif ve taze bir rüzgârla burnuna gelen kokuları daha önce almıştı ama ne olduklarını hatırlayamıyordu. Buna rağmen zemin çok tanıdıktı. Hayatı boyunca yürüdüğü yollar şeritler halinde döşenmişti. “Bunlar benim yollarım! Hey? Neredesin? Bu ne demek oluyor? Anlamıyorum.” dedi şaşkınlıkla. Cevap gelmiyordu. Panikle odadan çıkmak için arkasını döndüğünde tam karşısında birisi vardı. Yüzünü göremiyordu ama ayakları tam önündeydi. Ama bu ayaklar çıplaktı. “Sen kimsin? Bu yollar nereye çıkıyor?” dedi sesini yükselterek. “Mutlak istikamet hiçliktir.” dedi karşısındaki; kıpırdamıyor, öylece duruyordu. Ne tarafa dönse karşısında belirliyordu. “Gitmeme neden izin vermiyorsun? Ne istiyorsun?” dedi genç bağırarak. “**Yolların sonu yoktu, sen var sandın / Manzaraya bakmadın, vardın sandın / Adımın yeterdi, atsaydın eğer / Yollarını yürüten sensin sandın**” dedi ses. Ardından genci omuzlarından tutup yüzünü yolların sonuna çevirdi ve arkasına geçti, çenesinden tutup başını kaldırdı. Gencin gözleri şaşkınlıkla açıldı. Sonu görünmeyen yolların kenarları envai çeşit çiçekle donatılmış, rengârenk bahçelerle süslenmişti. Her bir yolun manzarası ne kadar da güzeldi; yürürken hepsini kaçırmıştı. Aniden arkasını döndüğünde dili tutuldu. “Sen, bensin.”

Çerkesliğe Dair Bir Dert

- İnsan ve aile olmamıza dair değerlerimizi kaybediyoruz. Bize ait, bizim Çerkes olduğumuzu belli eden ince ve asil davranışları postmodern dünyaya kaptırıyoruz. **(Werdeşago)**
- Bazı Çerkeslerin başkalarına yaranmak ve ülkesini seven bir vatandaş olduğunu kanıtlamak amacıyla Çerkeslerin asimilasyonu ile sonuçlanan yaşanmışlıkları ve tarihimizi yok saymalarının problem olduğunu düşünüyorum. **(Jage, Dijan)**
- Çerkesler maalesef bir diaspora toplumu olarak birlikte hareket etme kabiliyetinden yoksundurlar. Örnek göstermek gerekirse farklı siyasi tercihleri olmasına rağmen, Yahudi ve Ermeni diasporaları bütün siyasi ayrılmalarına karşın anavatanları için ortak hareket edebiliyorlar. Benim de en büyük hayalim Çerkes diasporasının birleşip ortak kararlar alabildiğini görebilmektir. **(Txağapsov Mehdi Nüzhet Çetinbaş)**
- Dil kayboluyor diyerek evde bir kelime konuşmayan aileler bana dert oluyor. Bilenin konuşmadığı bir dili bilmeyenlerin öğrenmesi, ne işlerine yarar. Dünya ihtiyaçlar dairesinde hareket eder. İnsanlar konuşsun ki yeni nesil dile ihtiyaç duysun. **(Shibziho)**
- Dil kaybı kültürel erozyonu hızlandırır. İnsanlar kelimeler ve kavramlarla düşünür ve kimlik inşa eder. Dilin ihmali kültürün inkârı anlamına gelir. **(Gigi Rahmi)**
- Günümüzde Çerkesliğe dair en büyük dertlerin, üzüntülerin başında dilin unutuluyor, kayboluyor olması gelmektedir. Ne yazık ki yeni nesil (çoğunlukla) dilimizi bilmiyor ve yeterince önemsemiyorlar. Ailelerde bunu dert edinmiş değiller. İkinci önemli husus, köklü kültürümüzün yok oluyor olmasıdır. Şehir hayatı kültürümüzü yaşamayı her ne kadar zorlaştırsa da bu güzel kültürümüz yaşanmalı, yaşatılmalı ve yeni nesillere en doğru ve en güzel şekliyle aktarılmalıdır. Bir kültürün oluşumu, bir dilin oluşumu belki on binlerce yıl ile olur. Ama bu kadar zor oluşan, köklü bir geçmiş olan bu güzelim değerler, bu kadar kısa zamanda yok olma sürecine girmesi hepimizi derinden yaralamaktadır. **(Laçış Süleyman)**
- Dilimizin Birleşmiş Milletlerin "Yok olma tehlikesi içinde olan diller" listesine girmiş olması ve toplumumuzun bu konuda duyarsız olmasıdır. Çünkü "dil" bir milletin varlık garantisidir. Dilini kaybeden bir milletin varlığını sürdürmesi, ayakta kalması mümkün değildir. Sağlam olan aile yapımızda dil terk edilmiştir. Bu yüzden "Modernizm" belasına en hızlı adapte olan ve tüm değerlerini adeta bu belaya gönüllü kurban veren bir görüntü ve dağınıklık içerisindeyiz. **(Besleney / Zeynel Besleney)**
- 57 yaşındayım. Anavatana dair hiçbir şey bilmiyorum. Büyüklerimizden süre gelen ve anlatılanlar kadar ve tarihsel incelemelerden bilebiliyorum. Çocuklarımla benliklerini kaybetmeden kendilerini bir Çerkes olarak değerlerine sahip çıkmalarını istiyorum ancak istemek beni amacıma ulaştırmıyor. Yok oluyormuşuz gibi geliyor bana. Tek hayalim ölmeden büyüklerimizin bize anlattıkları topraklarımıza ayak basıp, havasını koklayabilmek. Bana göre en önemli sıkıntı; zaman ilerledikçe azınlık olarak kalmaya olan kanıksamamızın zihnimize yerleşmesidir. **(Ali Tanju Timur)**
- Birbirimize desteğimiz azaldı. Hatta gözlemlemem o ki desteği bırakalım köstek olmak adeta zirve durumda diye düşünüyorum. **(Şapsığ/Haniko -İlhami Han)**
- Çerkeslerin kendi içinde yaşadığı en büyük sıkıntı kibir. Gurbetteyken birbirini tutuyor gibi görünse de memleketinde sülalelerin birbirini beğenmemesi, yapılan küçük hataları yapıcı bir şekilde çözmek yerine abartıp ortaya dökmesi ne yazık ki bizi bir yapmaktan alıkoyuyor. **(Azubek, Zeynep)**
- Asalet, zerafet ancak bunun yanında kibir ve kendinden başkasını beğenmeme geliyor. Olumsuzlukları kırabilirsek her şey çok daha güzel olacak. **(Kuşa)**
- Birbirimizi desteklemiyoruz. Bizim dışımızdaki toplumlar, herhangi bir hemşerisi küçücük bir işyeri açtığında, ona destek olmak için uzaklardan gelip, hem alışveriş yapar onu desteklemek için, hem de diğer hemşerileriyle birlikte gelir ki, sosyalleşmek için. Kültürümüzü korumak ve çocuklarımızı modern yaşama da uyumlu haldeyken, bilinçli yetiştirmek eksik yanımız. Çocukları soğutarak kaybediyoruz. **(Aşıpha)**
- Gerek anavatanda gerekse muhacerette Çerkes toplumunun öncelikli sorunu Xabzeyi güncelleyememesi toplumun bekası açısından en önemli problemdir. Dilin kaybolmaya yüz tutması başta olmak üzere sıralanabilecek diğer tüm problemler bu temel probleme racidir. Daha önce uzak ve yakın tarihinde Xabzeyi defalarca güncelleyen, mevcut dönemin şartlarına uyarlayan Çerkes toplumu, önceki dönemlerde olduğu gibi temsil kabiliyeti yüksek bir Xase (meclis/kongre) toplayarak Xabzeyi güncellemek için somut bir adım atabilirse karşı karşıya kaldığımız sorunlara kalıcı çözümler oluşturma imkânı doğacaktır. **(Negor Fethi)**

Çeçenistan'da savaş sokaklardan çekildi. Elsa Kungayeva gibi onlarca genç kızın, yaşlının, erkeğin işkencelerle öldürüldüğü, dağa çıkan bir genç için bütün köyün cezalandırıldığı ve bazen hiçbir sebebin gerekmediği "temizlik" operasyonları bitti. Artık Çeçenistan, diğer tüm Kuzey Kafkasya devletleri gibi atanmış bir liderle yönetiliyor. Sosyal medyanın hayatımıza girmesinden sonra, yaşananlar hakkında daha fazla şey öğrenmeye başladık. Öğrendiklerimizden biri de; sokakları ısıt ısıt ve imar edilmiş Çeçenistan'da, insanların Stalin dönemini aratmayan bir baskı rejiminde yaşadığı oldu. Aslında bizim bildiğimiz, dünyanın ise daha fazla aşına olduğu bu gerçek, her geçen gün koyulaşarak üzerimize çöküyor. "Çöküyor." diyorum çünkü dünyanın neresinde olursa olsun kötülükle mücadele, insanlığın ortak meselesidir. Aydın, insanlık değerlerine sahip, evrensel düşünen hiç kimse, masumun kimliği ile ilgilenmez. Eğer dinî ya da ırkî kimliği ile ilgilenen varsa kendini, değerlerini ve hayata bakışını sorgulamalıdır.

Geçen yıl Çeçenistan'da 2500'den fazla insan kaybedilmişti. Bu her 6 saatte bir kaçırılma vakasına denk geliyor. Elbette bu kayıpların hiçbiri eceliyle ölmedi. Tarihî Çerkesya topraklarının Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar bölgelerindeki toplam sayı ise 500'ün üzerindeydi. Sessizce ve derinden devam etmesi istenen bu yavaş soykırım, sosyal ağlar sayesinde açığa çıktığında, Kadirov'un öfkesi daha da arttı. Önce eski bir Kadirov polisi olan Süleyman Gezmakhayev'in, vicdanının sesini susturamayarak yoksul ve kimsesiz ailelerin genç erkeklerinin bodrum katlarında başlarına neler geldiğini anlatması, vahşetin boyutlarını gözler önüne serdi. Hiçbir suçu olmayan bu 17- 20 yaş aralığındaki gençler, günlerce aç bırakılıyor, saçları, sakalları uzayınca bir şekilde sakatlanmış olarak dağa götürülüyor ve orada filmlerde görülebilecek bir insan avı başlatılıyor. Genç kurbanın ölüsü, "Militan Terörist" ilan ediliyor ve polisler bundan pirim ve rütbe alıyordu. Bu olayın açığa çıkması, olan biteni durdurmaya yetmedi çünkü zaten Putin rejiminin de bundan şikâyeti olamazdı. 500 yıllık bir deneyimle, zorba bir rejim için daima en iyi Kafkasyalı, ölü Kafkasyalı'dır.

Kadirov'un Çeçen muhalefetiyle mücadelesinin bir başka yolunun suikastler olduğu aşikârdır. Son yıllarda gerek Türkiye gerek Avrupa'da bu girişimler engellendi ve son olarak Türkiye'ye suikast için gelen Rus ajanları 33 yıl ile yargılanmaya başlandı. Bu Türkiye tarihi açısından bir ilkti. Bu suçun cezasız kalmayacağını diliyor ve adalete güveniyoruz. Bu olayın öfkesiyle muhtemelen Kadirov'un; Abdullah Öcalan'ın ve Fethullah Gülen'in adlarını sokaklara, parkalara vermenin, bu yapılara destek olmanın doğru olacağını söylediği bir videonun ardından, Kadirov'un müftüsü de Gülen'i bir "Masum Aydın" olarak tanımladı. Elbette, bir yandan sosyal medyada beğeni, bir videoda temenni, saygıyla çekilmiş sıradan bir mera isteği gibi sebeplerle insanları işkenceden geçiren bu akıl ve vicdan dışı iktidar, artık öldüremediği muhalefeti de aynı yöntemle susturmaya niyet etti. Avrupa'da yaşayan Minkail Malizayev, Aslan Artsuev, Tumso Abdurrahmanov, Vayfond kurucusu Mansur Sadullayev, Türkiye diasporasından Hasan Halitov'un akrabaları kaçırılarak rehin alındı. Eğer Kadirov rejimini eleştirmeyi bırakmazlarsa akrabalarının öleceği yazıldı. Minkail Malizayev ve Hasan Halitov'a kadın akrabalarının çıplak fotoğrafları mesaj olarak gönderildi ve tecavüzle tehdit edildi.

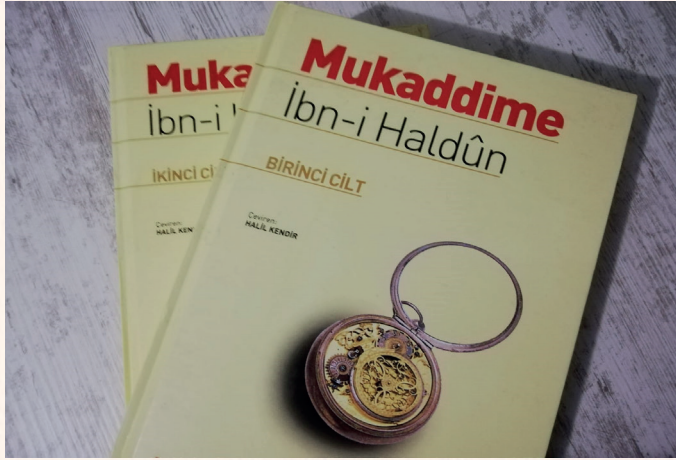
Elbette burada qunah, xabze dediğimiz Kuzey Kafkasya'nın örf ve tutumlarına söz geliyor. Tarih boyunca biz, geleneklerine çok bağlı insanlar olmakla övündük. Düşmanlık ettiğiniz bir kişinin ailesindeki kadınlara şiddet şöyle dursun, düşmanın kendisi dahi arkadan vurulmazdı. Çeçenler, I. Çeçenya Müdafası'nda genç Rus askerleri, annelerine karınları tok ve yaraları sarılmış halde teslim etti. Hiçbir Kafkasya halkı şöyle dursun, en korkunç âdetlere sahip marjinal bir toplulukta bile böyle bir âdet tarih boyunca kaydedilmedi, satanistler dışında. Elbette Çeçenya'da şu günlerde çiğnenen tek örf bu değil. Önümüze düşen videolar, "Avrupa'da kalın. Allah sizin için böyle uygun görmüş." dediği için kardeşi tarafından topluluk içinde dövülen yaşlıları da gösteriyor. Çeçen kültürü, despotizm baltasıyla kırılıyor, kötülük normalleştiriliyor. Bu yazının yazıldığı 20 Şubat 2022 tarihine kadar, sadece Şubat ayı içerisinde yine 17- 20 yaş aralığında 26 genç kaçırıldı. Bu zaman diliminde işkence Karşıtı Komite'nin eski avukatlarından Abubakar Yangulbayev'in annesi, Rusya'nın Çeçenistan dışındaki bir bölgesindeki evinden dövülerek kaçırılmış ve baygın halde polisi darp etmekten Çeçenistan'da yargılanmaya başlanmıştı. Kadirov, Abubakar ve kardeşlerine gelip annelerini almalarını söyledi. Diaspora hemen hemen bütün örgütlenmeleriyle bu insanlık suçunun karşısında durarak bir Çerkes'in "Onur" tanımına yakışır tutumlarını ortaya koydu. Uluslararası insan hakları örgütleri, Avrupa Birliği ve ABD Dış İşleri Bakanlığı, işkence ve muhalefete baskıyı kınayarak Rusya Federasyonu'nu müdahaleye çağırdı. Rusya muhalefeti "Bütün Rusya Çeçenistan mı?" diye sordu ve Kadirov'un görevden alınmasını isteyen kampanyalar başlattı. Düzenlenen bir imza kampanyasına iki günde 150 bin kişi imza attı.

Görünen o ki hiç kimse bu vahşeti görmezden gelemiyor. Görmezden gelmekte ısrar edenlerin; engelli, hamile, hasta kadın ve çocukların dâhil olduğu şu an itibarıyla 90'dan fazla insanın kötü muamele görüyor olmasını yok sayanların ise vicdanlarının yerinde olup olmadığını kontrol etmeleri gerekiyor. En rahatsız edici olan da bu sessizlik...

İbn-i Haldun Felsefesinde Tabiatın ve Doğal İktisadi Koşulların İnsan ve Toplum Karakterine Etkisi

Gonepş'ey Janbek

Giriş

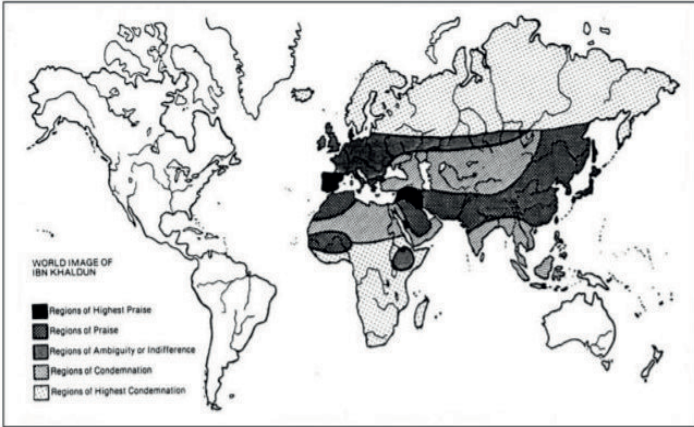

yararlanarak düşünürün tabiat ve doğal ekonomik şartların insan ve toplumların karakteriyle kurduğu ilişkiye değinmeye çalışacağız.

Tabiat ve Doğal Ekonomik Şartlar İnsan ve Toplum Karakterini Nasıl Etkiler?

İbn-i Haldun, Mukaddime'sinde dünyayı ekvator'dan başlayarak kuzeye doğru 7 iklim kuşağına bölerek ele almaktadır. Bu kuşaklar arasında en mutedil, iklim açısından en yaşanılabilir olarak 4. kuşağı kabul etmektedir. Bu kuşakta Akdeniz havzasında yer alan Frenk, İtalyan coğrafyası, adalar (Sardinya, Sicilya, Girit, Kıbrıs vs.), Anadolu, Mezopotamya, Şam, Irak, Horasan, Maveraünnehir gibi bölgeler yer almaktadır.¹ Filozof, 4. kuşak dışında kalan coğrafyalar arasında, biri sıcağa diğeri soğuğa kayan iklimlere sahip 3. ve 5. kuşakları nispeten mutedil bulmakta, aşırılık boyutlarından uzak olduklarını ancak 4. kuşak derecesinde olmadıklarını söylemektedir.²

Şekil 1: İbn Haldun'a göre Toplumların Gelişmişlik Durumlarına Göre Coğrafi Dağılışı³

Filozof, kuzey ve güneydeki kuşaklarda yer alan kavimlerin tüm hallerinde mutedil ve uygun şartlarda olmaktan uzak olduklarını söylemektedir. İfadesine göre; evleri çamur ve kamıştan, yiyecekleri mısır ve ottan, elbiseleri ağaç yaprakları ve hayvan derilerinden (hatta çoğu hiç elbise giymeksizin çıplak), alışverişleri altın ve gümüşle değil, bakır, demir veya hayvan derileriyle. Ve yazar bunlardan ötürü bu kavimlerin ahlak ve karakterlerinin insanlıktan uzaklaşıp hayvanlara meylettiğini ifade etmektedir. Örnek olarak Sudan halklarının 1. kuşakta yaşayanlarını ve Sakaliye halklarını vermektedir. Onların çoğunun mağaralarda ve ormanlarda yaşayıp, otlarla beslenip hatta vahşiliklerinden birbirlerini

yediklerini rivayetle ifade etmektedir. Ayrıca iklimi, bir dine bağlılık ve dindarlık ile de ilişkilendirmekte olup örnek olarak yine bu bahsettiği kavimlerin dini mensubiyetleri olmadığını ifade etmektedir. Ve bu durumun tek istisnasının mutedil yerlere yakın bölgelerde yaşayanların bir kısmı olduğunu söyledikten sonra örnek olarak; Yemen'e komşu olan ve öteden beri Hristiyan itikadına mensup Habeşistan (Etiyopya) halkını ve Mağrib topraklarına komşu olan Mali, Kuku ve Tekrur topraklarında yaşayan İslam dinine mensup kavimleri gösterir.^{4 5}

Siyahilerin ahlaklarının eğlenceye düşkün, hafif, yeğni ve neşeli oluşunu, yaşadıkları coğrafyanın sıcaklığı ve yükselen hararet ile ilişkilendiren İbn-i Haldun, bunu, içip sarhoş olan insanlar ve de hamama giren insanlar üzerinden açıklamaktadır. Ona göre, sarhoş olunca oluşan neşe ve mutluluk, içkinin sert etkisiyle meydana gelen yoğun hararetin kalpte ruhu buharlandırıp gevşetmesinden kaynaklanmaktadır. Ve yine, hamama giren insanların neşesini ve bu neşeden hareketle şarkılar söylemelerini hamamın sıcak havasını teneffüs edip havanın ruhlarını ısıtmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Yazar siyahilerden sonra başka toplulukları da örnek vermektedir.

Denizin güneş ışınlarını yansıtmasıyla katlanan hararete bağlı olarak deniz kenarındaki bölgelerde ve güneyde yer alan, dağlardan uzak olan Mezopotamya'da da sıcaklığın yüksek olduğunu, dolayısıyla bu bahsedilen bölgelerde yaşayan insanların da siyahiler gibi sıcağa bağlı olarak ahlaklarının eğlenceye düşkün ve neşeli olduklarını ifade etmektedir. Sonra tersine bir örnek vererek, yüksek ve soğuk kesimlerde yaşayan Mağrib'deki Fas halkının ise hep hüzünlü olduklarını söylemektedir.⁶

İbn-i Haldun, doğal bitki örtüsünün ve buna dayalı ekonomik şartların, sıcaklık-soğukluk gibi insanların ve toplumların karakterine etki ettiğini düşünmektedir. Tarımdan uzak olan çöl bölgelerinde yaşayan toplumların zirai bolluğa sahip diyarlarda yaşayan toplumlardan farklı olduklarını söylemektedir. Hububattan mahrum bir şekilde çöllerde yaşayanların beden ve ahlaklarının tarıma elverişli yerlerde yaşayanlardan daha iyi olduklarını ifade etmekte olup çöllerde yaşayan insanların ahlaklarının aşırılıklardan uzak, akıllarının daha parlak ve keskin olduğundan söz etmektedir. Buna çöllerde yaşayan Araplar ve bolluk içinde yaşayan Berberileri mukayese niteliğinde örnek vermektedir.⁷ Bir başka mukayeseyi Mağribliler ile Endüslüler arasında yapmaktadır. Toprakları verimsiz ve yiyecekleri çoğunlukla mısır olan Endülüs halkının başkalarında karşılaşılmayacak ölçüde hafif bedenli, zeki ve öğrenme yetilerinin çok

yüksek olduğunu ifade etmektedir.⁸

Bolluk ve lüks içinde yaşamak hususu ile dindarlık arasında bir ilişki kuran İbn-i Haldun; lüks içinde yaşamayanların bolluk ve lüks içinde yaşayan insanlara göre daha dindar ve ibadetlere düşkün olduğu eğilimine sahip olduklarını ifade etmektedir. Çok fazla et, birbirinden farklı ve abartılı gıdalar yemenin insan kalbinin katı ve gafil olmasına sebebiyet vereceğini ifade eden düşünür, bu sebepten dolayı şehirli insanlar arasında ibadetlere düşkün dindarların azlığından ve abidlerin daha ziyade darlık içindeki çöllerden çıktığını söylemektedir.⁹ Ayrıca düşünür, insanları açlığın değil alışmış oldukları tokluğun öldürdüğünü söylemektedir. Bunu da şu şekilde açıklamaktadır: Bolluk içinde yaşayanların, çeşitli ve yağlı yemeye alışkın oldukları için bağırsaklarının doğal rutubet seviyesinin üstünde bir rutubet kazandığını ve bu kişilerin, alışkın oldukları gıdaları alamadıklarında ve kuru şeyler yemek zorunda kaldıklarında bağırsaklarının kuruyarak büzülüp hastalığa ve akabinde aniden ölüme yol açtığını ifade etmektedir.¹⁰

Sonuç

Dünyayı yedi kuşağa ayıran İbn-i Haldun mutedil kuşak olarak Akdeniz havzası, Mezopotamya, Maveraünnehir gibi bölgelerin yer aldığı 4. kuşağı görmektedir. Bu kuşak dışında kalan kuşakların 4. kuşaktan uzaklaştıkça sıcaklık ikliminin arttığı ve azaldığını ve buna bağlı olarak o kuşaklarda yaşayan halkların da paralel olarak aşırılıklara kaçtıklarını ifade etmektedir. Düşünür, bu aşırı olma durumu ile dindarlık arasında da bir paralellik kurmakta ve aşırılıklar arttıkça dindarlığın azaldığını ifade etmektedir. Sıcaklığın oluşturduğu hararetin insanların ve toplumların neşeli olmalarına sebep olduğunu beyan eden düşünür tam tersi şekilde soğuk ve dağlık yerlerde yaşayan insan ve toplumların ise daha hüzünlü olduklarını söylemektedir. Yazar doğal iktisadi şartların, yani tarıma dayalı geçimin de karakterlere etki ettiğini söylemekte ve toprakları verimsiz olan yerlerde yaşayan halkların bolluk sahibi halklara göre daha zeki ve ilimlere yatkın olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca bunu da dindarlık ile ilişkilendirmekte olup lüks ve bolluk içinde yaşamayanların dindar olmaya daha meyilli olduğunu ifade etmektedir. "İnsanları açlık değil alışmış oldukları tokluk öldürür" diyen mütefekkir, bolluk içinde yaşayan, yağlı ve çeşitli gıdalar tüketen insanların açlığa dayanamayıp kıtlık durumlarında öldüklerini beyan etmektedir.

Son Notlar:

¹İbn-i Haldun, *Mukaddime 1*. Cilt, Halil Kendir (Çev.), Yeni Şafak, Ankara 2004, s. 100-106.

²İbn-i Haldun, *Mukaddime 1*. Cilt, Halil Kendir (Çev.), Yeni Şafak, Ankara 2004, s. 118.

³Cemalettin Şahin ve Rauf Belge, "İbn-i Haldun'da Coğrafi Determinizm", *Akademik Bakış Dergisi*, 57. sayı (2016), s. 458.

⁴İbn-i Haldun, *Mukaddime 1*. Cilt, Halil Kendir (Çev.), Yeni Şafak, Ankara 2004, s. 117.

⁵Müellif burada apaçık ifade etmese veya çeviride hata olup çevirmen anlamı tam veremese de burada ben bu anlatıyı İbn-i Haldun'un bir dine mensubiyet ile ahlak, karakter ve yaşayışta insanilik/hayvanilik arasında ilişki kurduğu şeklinde yorumluyorum.

⁶İbn-i Haldun, *Mukaddime 1*. Cilt, Halil Kendir (Çev.), Yeni Şafak, Ankara 2004, s. 121-122.

⁷İbn-i Haldun, *Mukaddime 1*. Cilt, Halil Kendir (Çev.), Yeni Şafak, Ankara 2004, s. 123.

⁸İbn-i Haldun, *Mukaddime 1*. Cilt, Halil Kendir (Çev.), Yeni Şafak, Ankara 2004, s. 124.

⁹İbn-i Haldun, *Mukaddime 1*. Cilt, Halil Kendir (Çev.), Yeni Şafak, Ankara 2004, s. 124.

¹⁰İbn-i Haldun, *Mukaddime 1*. Cilt, Halil Kendir (Çev.), Yeni Şafak, Ankara 2004, s. 125.

Bizce Kelimeler

Hayat

Wazba Abdulkadir: Her cümlemin içinde kendisine yer bulabilir. Hemen her şey bu kelimenin içerisinde...

Blenemih Zeynep: Fikirlere, olaylara, kişilere (...) karşı ciddiyet ve boş vermişlik hissinin karışımıyla muamele edilen, dünyaya aitlik halidir.

Gerige Talha: Doğumla başlayıp ölümle bile sonlanmayan sonsuzluğa yakınsayan süreçtir.

Kuşha Dimaze: 25 yıldır içinde olduğum ve hala tanımlayamadığım, ben düşünedururken akıp giden zamandır.

Gonepş'ey Janbek: Neşeye sahip olunca "yaşanan", bitmişlik hissine sahip olunca "kararan", ölünce "kaybedilen" mefhumdur.

Jage Müberra: Hakkını vererek yaşadığın sürece en iyi öğreticidir

Okumak

Wazba Abdulkadir: Akli ve duyguları geliştirir. Günde 100 sayfa kitap okuyan birisinin; sabrı artar, fikirleri kibarlaşır, düşünceleri derinleşir.

Blenemih Zeynep: Haber dâhilindeki her olayı, kişiyi ve konuyu anlamlandırabilmeye vesile olan faaliyettir. Okuma bilenlerden en gıpta edileni, kâinatı okuyabilendir.

Gerige Talha: Neyi, nasıl okuduğuna göre değişir bu fiilin anlamı. Kaliteli okuma yaparsan zihnindeki putları yıkıp özgürleştirirsin zihnini.

Kuşha Dimaze: Tüm sınırları kaldırmaktır.

Gonepş'ey Janbek: İlahi kelâmın ilk cümlesi, ilk emri: "Oku!" Oku ki insan ol. Tabii, bir de rastgele okuma. Okurken 3T kuralına uy: Tetkik, tenkit, tahlil.

Jage Müberra: Sadece yazılanı okuyabilmek değildir. Olayları okuyabilmek, baktığını görebilmektedir güzel olanı.

Üretmek

Wazba Abdulkadir: İnsanlığın nişanesi. Üretmiyorsan hiçbir şey yapmıyorsundur.

Blenemih Zeynep: Tüketmenin ön koşuludur. Kişi neyi tüketmeye arzuluysa onu üretme yolunda emekçidir.

Gerige Talha: Emekçinin alın teri, sanatçının nağmesidir.

Kuşha Dimaze: Sınırları olmayan bir zihnin sınırsızca dışarı akmasıdır.

Gonepş'ey Janbek: Devamında beklenen "tüketmek" kavramı olmadan da bir anlam ifade eden, tüketimi olmasa dahi kıymetli olabilecek faaliyettir. Kimi ürünlerin tüketicisi azdır, talebi azdır ancak değerlidir. Yeter ki tohum saç; bitmezse toprak, meydana gelen ürüne talep olmazsa tüketici utansın.

Jage Müberra: Öncesi sancılı sonrası huzurlu bir eylemdir.

Kültür

Wazba Abdulkadir: Toplumun anlamı; sanatın ve mimarinin ruhudur.

Blenemih Zeynep: Medeniyetin geçmiş-şimdi-gelecek çizelgesinin dinamizmidir.

Gerige Talha: Bir topluluğun uzun süre sonunda birlikte yaşamın bir sonucu olarak kolektif olarak ortaya koyduğu, kimine göre bir kazanım kimine göre ayak bağıdır.

Kuşha Dimaze: Sözlü, yazılı, iyi, kötü, güzel, çirkin, zor, kolay pek çok açıdan bir toplumdan elek üstü kalanlardır.

Gonepş'ey Janbek: Medeniyetin olmazsa olmazıdır. Öyle ki bir medeniyet, öz kültürünü merkeze almak koşuluyla, ne kadar kültürden beslenirse o derece yüce bir medeniyet olur.

Jage Müberra: Yetiştirdiğimiz ortamdan ve büyüklerimizden aldığımız, bizi diğerlerinden farklı kılan.

Kimlik

Wazba Abdulkadir: Bedenimiz etnisitemizin, düşüncelerimiz ise dinimiz ve kültürümüzün kimliğidir.

Blenemih Zeynep: Biricikliğin kanıtıdır.

Gerige Talha: Cebinde bulunmayanların Meriç'te boğulup, Belarus-Polonya sınırında donduğu bir kâğıt parçasıdır.

Kuşha Dimaze: Belki içten gelen belki dayatmalarla içine girilen bir olgudur. Ne kadar gerekli ya da gereksiz bir tartışma konusudur.

Gonepş'ey Janbek: Adı üzerinde "kim" olduğumuzun cevabıdır. Doğuştan bugüne elimizde olarak veya olmayarak getirdiklerimiz ve bugün kendimizi nasıl tanımladığımızdır.

Jage Müberra: Kişi ile beraber her an değişen, gelişen kendini tanımlamadır.

Değişim

Wazba Abdulkadir: Bir yoldur. Arzulamak başlatır, düşünmek yol aldırır ve aksiyonla tamamlanır.

Blenemih Zeynep: Bulunulandan/olandan kopuş, iyi ve kötü nitelemeleri yapılamayan bir yeniliğin getirdiği ya da bu yeniliğe ön ayak olan olgudur.

Gerige Talha: Hakikatsizlikten hakikate giden yolda meydana gelen farklılaşmadır.

Kuşha Dimaze: Sürekli arzu edilen, öne konan hedeftir. Ancak değişim zaten değişimin içindedir.

Gonepş'ey Janbek: Yenilikçi, doğrucu ve gelişimsel olursa şeyleri yücelten bir olgudur.

Jage Müberra: Ne kadar güzeldir. Belki bazen zordur ama hayatı yaşanabilir kılan harika bir şeydir.

Xase

Wazba Abdulkadir: Bir Çerkes atasözü paylaşmak istiyorum: "Pazara götürmeden atının değerini, insanlara karışmadan da kendi değerini bilemezsin."

Blenemih Zeynep: Sosyal dayanışmayı somutlaştıran bir kavramdır.

Gerige Talha: Halkın kendi kendini yönetme iradesidir.

Kuşha Dimaze: Aslında üzerine paragraflar düzebileceğim ama en özet haliyle fikirlerin ortaya konabilmesi özgürlüğüdür.

Gonepş'ey Janbek: Çerkesçemizde hem "dernek" hem "kurultay" hem "meclis" anlamlarını taşıyan ve dolayısıyla toplum olmaya, cem olmaya vurgu yapan kelimedir.

Jage Müberra: Paylaşmayı, kaynaşmayı, dayanışmayı, unutmamayı sağlayan ortamdır.

Thamade

Wazba Abdulkadir: Kuzey Kafkasya kültürünün zirvesi, kültürün ürettiği fikir insanıdır.

Blenemih Zeynep: Çerkes toplumunda bilirkşi niteliği taşıyan, saygıyı, bilgisi ve tecrübesi ile hak etmiş kişidir.

Gerige Talha: Modern dönem aydınının kültürel ifadesidir.

Kuşha Dimaze: Çerkes büyüğüdür.

Gonepş'ey Janbek: Bilge ve ahlaklı olanının toplumunu ileri taşıyan halk büyüğüdür.

Jage Müberra: Davranışlarının, düşüncelerinin, kararlarının güzelliği ile toplumda öne çıkmış, insanların saygı duyduğu Çerkes büyüğü, bir nevi toplum lideridir.

Hayattaki Mottonuz

- Özgürlük ve barış içinde bir dünya arzuluyorum. Herkesin birbirine saygı duymasını tavsiye ediyorum. **(Shib-zıho)**
- Şartlar ne olursa olsun insan olabilmek/kalabilmek. **(Afeşij)**
- Hedefiniz yıldızlar olsun, ulaşamazsanız bile yükselirsiniz. **(Хъаммащэ)**
- Hayat kurgulanmış bir oyundur. Kural koyucu olmadığınız sürece başkasının oyunda harcanacak figür olursunuz. **(Şhaşok)**
- Öyküler ancak onları anlatabilecek olanların başından geçer. **(Hamugo)**
- Herkesin kendisi olarak yaşayabilme hakkı olmalı. **(Kundet)**
- Yarını bulmak ve bilmek için dünü bilmek ve unutmamak gerek. **(Ğomlesh İshak Ulutoker)**
- Kibir yerine hoşgörü, korkutmak yerine sevdirmek, rekabet yerine işbirliği. **(Kobli)**
- Araştırmak, insanın bildiği bilgileri arttırması. Ve üretmek yapılması, üretilmesi zor da olsa üretmek, üretmeye çalışmak. **(Adeje)**
- Tekelleşmiş kapitalist devlerin yerini inovatif evrensel ve adil çözümlerin alması. **(Asetin/Kokayte)**
- Herkesi dinle, az kişiyle konuş, tek başına karar al. **(Vermezeg)**
- Dincilerden uzak dur. **(Kopsirgen)**
- Her zaman en kötüsü olduğu kadar, daha iyisi de olduğu bilinci. Yaşamın ne kadar kısa olduğunu ve zamanı yönetmenin zorluğu üzerine daha fazla düşülmesi meselesine herkesin yoğunlaşması daha rahat ve az kaygılı yaşam sürmesine sebebiyet verebilir. **(Şchogen Pewunej Nurullah)**
- Sevgi, hak, adalet, saygı, paylaşım. **(Ude)**
- Kendinize yapılmasını istemediğiniz şeyleri başkasına yapmayınız. **(Fijiko)**
- Gur, şhar, nâper, epqlhepqer; zêthanfay qabzew mixer. Kalp, kafa, yüz ve uzuvlar; taşı tertemiz, emanet bunlar.
Yarattığı canlı varlıklar içerisinde Allah'ın insan türüne bahsettiği gönül, akıl, sima ve eylemlerini gerçekleştirmeye yarayan tüm uzuvları, hesabı verilecek çok kıymetli emanetler olması hasebiyle tertemiz korunmalı, insana mahsus bu yüksek donanımların günah ve zulümle kirletilmemesi için büyük bir hassasiyet gösterilmelidir. **(Negor Fethi)**
- Birlik beraberlik, özünü unutmama, tüm insanlığa faydalı olmak. **(Gümüşler)**
- Bugünün tekrarı olmayacak, tadını çıkararak yaşa. **(Hemaşe)**
- "Candan önce onur gelir." **(Besleney/ Zeynel Besleney)**

İki Ressam

Wazıpha Zeynep

1854'te Avusturya İmparatorluğu'nda doğan İtalyan ressam Fausto Zonaro, ilk sergisini Roma'da açtıktan sonra Paris'e giderek atölyesini kurar. Ancak ününe rağmen az sayıda tablosunu satabilen sanatçı, İtalya'ya dönerek resim öğretmenliği yapmaya başlar. Bu sıralarda tanıştığı eşi Elisa Pante'nin isteği üzerine 1891'de yolları İstanbul'a düşer. Zonaro, İstanbul'da manzara resimleri ve kent yaşamına dair tablolar yaparak geçimini sağlar. Bir gün Galata Köprüsü'nden bakarken Ertuğrul Alayı'nın ahenk içerisinde ve büyük bir şölen eşliğinde geçtiğini görür. Bu görüntüden çok etkilenen Zonaro, Ertuğrul Alayı'nın resmini yapmaya karar verir. Alay, her Cuma günü Galata köprüsünden geçerken Zonaro elinde boyalarla hazırdır. Resmi çok beğenilen Zonaro, sarayın başteşrifatçısı Münir Paşa tarafından padişah II. Abdülhamit'e sunulur. Padişah tabloyu çok sever ve sarayına astırır. Bu olaydan sonra ün kazanan Zonaro, saray ressamı olarak göreve başlar. Celal Esad, Hoca Ali Rıza, Şehzade Abdülmecid ve Mihri Müşfik gibi isimler saray ressamı Zonaro'dan dersler alır. Bu isimler arasında Mihri Müşfik, tek kadın olarak dikkat çeker.

Mihri Müşfik 1886'da İstanbul'da Rasimpaşa Konağı'nda dünyaya geldi. Babasının Doktor Çerkes Ahmet Rasim Paşa, halasının da Sultan eşlerinden biri olması sayesinde ayrıcalıklı bir çevrede büyüdü. Küçük yaşlarda resme ilgisi artınca saray ressamı Zonaro'dan dersler alarak Osmanlı'nın ilk kadın ressamı oldu. O dönem Osmanlı'da kadın bir ressam olması nedeniyle çok sıkıntı çeken Mihri Müşfik, Roma'ya gitti. Orada bir müddet kaldıktan sonra Paris'e geçerek atölyelerde ressam olarak çalıştı. Tanıştığı Müşfik Selami Bey ile evlendi. Paris'e gelen Osmanlı Maliye Nazırı Cavit Bey ile bir davette tanıştı. Cavit Bey'in 1913'te açılan İstanbul Darülmüallimat (Kız Öğretmen Okulu)'da resim eğitimi vermesi için Mihri Müşfik'i ikna etmesiyle İstanbul'a döndü. Dönemin Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey ile görüşerek kadınlar için Sanayi Nefise Mektebini kurdu. 24 öğrencisiyle birçok yeniliğe imza attı. Bahçede, sokakta resim dersi yapan Mihri Müşfik, halk tarafından tepki görünce gerekli güvenlik önlemleri alarak eğitime devam etti. İbrahim Çallı, Hikmet Onat ve Tevfik Fikret gibi isimlerle dost oldu. Hatta Tevfik Fikret'in ölümü üzerine yüz kalıbını alıp heykelini yaptı. Bu Türkiye'de yapılan ilk mask çalışmasıydı ve Aşiyân Müzesinde sergilenmektedir. Ayrıca Atatürk'ün Mareşal üniformasıyla 3 metre uzunluğunda bir portresini yaptı. Fransa Louvre Müzesinde "Çingene" adında bir tablosu yer aldı. Bunlar gibi birçok başarıya imza atan Mihri Müşfik, savaşlar ve baskılar yüzünden 1927 yılında New York'a gitti, üniversitelerde resim profesörlüğü yaptı. Zengin Amerikan ailelerine resim dersi vererek geçinmeye çalıştı. Yaşlılığı yoksulluk içinde geçen Mihri Müşfik, 1954 yılında ABD'de hayata gözlerini yumdu.

...

93 harbinde Kafkasya'nın Kuban bölgesinden Samsun'a sürülen daha sonra İstanbul'a göç eden Ubıh bir ailenin oğlu olarak 1886 yılında doğar **Hüseyin Avni**. Bu doğum yılı Mihri Müşfik'inkiyle aynıdır. Benzer yıllarda benzer yerlerde yaşanan iki farklı hayat... Hüseyin Avni küçük yaşlardan itibaren resme ilgi duyar. Anatomi öğrenmek için Mülkiye Tıbbiyesi'nin derslerine, boya tekniğini öğrenmek için de Eczacı Mektebinin derslerine katılır. Ancak babası Abdullah Efendi oğlunun resme ilgisine karşıdır. Bu yüzden harçlıklarını bile keser. Hatta Abdullah Efendi'nin "Üzerinde resim var, günahıdır." diyerek kibrit kutularını dahi eve sokmadığı söylenir. Ancak Hüseyin Avni tüm bunlara rağmen kendini geliştirir, Fransızca öğrenir. Öğretmenlik yaptığı yıllarda aynı adı taşıyan arkadaşlarından ayrılmak için Çerkesce beyaz tenli anlamına gelen "Lifij" ismini adına ekler. Avni Lifij 20 yaşına geldiğinde ünlü tablosu "Pipolu Adam" resmini yapar. Bu tabloyu gören Osman Hamdi Bey çok beğenir.

Hüseyin Avni, Sultan Abdülaziz'in oğlu ressam Abdülmecit Efendi tarafından Paris'e eğitim almak için gönderilir. Aynı yıllarda Mihri Müşfik Hanım da Paris'tedir. Ancak karşılaştıklarına dair bir bilgi bulunamamaktadır. İstanbul'a Mihri Müşfik'ten bir yıl önce dönen Avni Lifij, İstanbul Erkek Lisesinde resim öğretmeni olarak görev yapar, 4. Galatasaray

Resim Sergisine üç resmiyle katılır. Sergide Avni Lifij'in yanına bir adam gelerek "Nef'i Devrinden Bir Sahife İçin Etüt" adlı eserin satıldığını söyler. Bu eseri alan kişi ise Mustafa Kemal Atatürk'tür.

1924 yılında Sanayi Nefise Mektebine atanır. 41 yaşında hayatını kaybeden Avni Lifij'in mezarı Eyüp Mezarlığına defnedilir. Ancak kabrinin kaybolması üzerine Pierre Loti Tepesi'ne bir mezar yapılır. Bu mezar, İtalyan Ressam Zonaro'nun hayranlıkla seyrettiği Galata Köprüsü'ne bakmaktadır.

“Geçmiş olsun amca! Haftaya inşallah görüşürüz.” Heyecanla demiştik bunları. Yakın bir akrabam yaklaşık 9 aydır kanserle savaşıyordu. Önümüzdeki hafta onu daha sağlıklı, daha güçlü görebileceğimizi sanmıştık. Ama yanından ayrılırken, içimde bir soru yankılanıyordu: “Acaba bu son veda mı olacak?”

Bir hafta geçmeden, 14 Şubat sabahında okulla giderken acı haberi aldık...

Elveda: Türkçe’de “Allah’a ısmarlama” anlamına gelir; Arapça’daki “al-wadā (الوداع)” sözcüğünden alıntıdır.

Hepimiz hayatta bizim için çok değerli insanları kaybedebiliriz. Elbette “elveda” kelimesini kullanacağız. Ben de bu vefattan sonra, “elveda” kelimesini daha çok ilgi duymaya başladım.

Vedalar, çok hüznü ve çok acıdır. En güçlü insanın gözlerini bile yaşlarla doldurabilir. Hepimiz Hz. Ebubekir’in (R.A) veda hutbesindeki gözyaşlarını hatırlıyoruz.

Vedalar neden her birey ya da belki her halk için hüznölüdür?

William Shakespeare’in dediği gibi:

“Farewell! God knows when shall we meet again.”

“Elveda! Tanrı bilir bir daha ne zaman buluşacağız.”

Birisiyle vedalaştığınızda bir daha ne zaman görüşebileceğinize emin olamıyorsunuz.

Siz, “Allah’a emanet ol.” derken sırtınızı dönüp, kader eline alıyor onu, gözlerinizden kayboluyor insan.

Bazen atalarımızın, topraklarımız için savaşıırken ve sonra topraklarımızdan ayrılırken, sırtlarını son bir kez dönerek dağlara ve yıkılmış evlere bakıp bunun bir veda olmadığını, bir gün, yüzyıllar geçmiş olsa bile, topraklarını geri alabileceklerini düşündüklerine inanıyorum.

Veda bir yaradır; kanar, acır. Zamanla alışılır ama tam olarak unutulmaz. Hayat bir atletizm pisti gibidir. Koşarken bacaklarımızda sürekli bir acı hissederiz. Bu acı bazen vedamızın acısı unutturur. Lakin pist, daire şeklinde olduğundan dönüp başlangıç noktasına inanıyorum.

Vedalaştığın kişiye korkmadan ve utanmadan istediğini söyle! Belki hayat, söylemek istediklerine ikinci fırsatı vermeyecek.

Sevgi; kıymet bilmek, değer vermek, sıkılmadan sabretmek, beklenti değil de anlayış sahibi olmaktır, duvarlar değil, köprüler kurmaktır. Kusurlarımızı yok etmez, kabul eder. Hayat bu işte; yaşanan umutsuzluklar, duygular, yarım kalan acılar hiç bitmeyecek sanılır. İnsan olmak ve insanlık... Aralarında uçurum var değil mi? Vicdanımızı yitirdiğimiz bu zamanda etrafınızdaki küçücük çocukların titreyişini; bir çoraba ihtiyacı olan insanları göremez olduk. Biz yüreğimizi, vicdanımızı, insanlığımızı kaybettik de farkına varamadık. Küçücük yürekleri görmezden geldik.

“İnsanlık öldü mü?” dedim. “Ölmedi .” dediler. “Ölmedi ama ne oldu? Başka bir yere saklandı o zaman.” dedim. Bu yıl öğrendiğim en büyük ders: Hiç bir şeyi zorlamak gerekmez ve zaman bir hediyedir. Ne kadar uğraşılsa da olacak olan olur. Yapılabilecek tek şey, zamanı doğru ve güzel yerlerde harcamaktır. En kötü günün, sevilen birinin kaybedildiği gün olduğu sanılır ama değil. Sonraki günler kötüdür; ona sarılma ihtiyacı hissedilen bir an olur, belki bir gün sonra, belki bir ay, belki de bir yıl sonra... Ama dünyada ölüm diye bir gerçek vardır. Sevdığımız insanların hala nefes aldığına dua etmeliyiz. Eğer akşam kapıyı açan biri varsa şükretmeli, kıymetini bilmeliyiz.

Sevgi paylaşılmalıdır, kimse incitilmemelidir çünkü eski hatıraları hatırlamak can yakıcı bir duygudur. “Bir çiçeğin büyüten sevgi ise, insanı değiştiremez mi?” diyor küçük prens. Dünya üzerindeki bu geniş kalabalığı oluşturan her kişinin yeryüzü, diğerininkinden farklı değil midir? Her insan bir diğerine muhtaç yaşarken, her canlıya karşı sevgi duymamız gerekirken, hem doğaya hem de masum hayvanlara nefret hissetmenin amacı ne? İnsanın sıcak bir evinin olması, o evden şefkatli insan kahkahaları duymak, o sesin içinde huzurlu hissetmek, birbirini sevip, koruyup kollayan bir aile... Bunlar en büyük nimetlerdendir.

Bu güzellikleri görünce diyorum ki: “Yarabbi bu dünya, bu hayat ne kadar güzel ama biz insanoğlunun gözü kör, kulağı sağır. Ancak dara düştüğümüzde görüyoruz, duyuyoruz. Bu kadar nimetin hangi birine şükretmeli?”

Leon filminde şöyle diyordu: “Sevgiyle güzelleşmeyen insanlardan kork Mathilda. Onları hiç bir şey mutlu edemez.”